ავთანდილ არაბული

არნოლდ ჩიქობავა

120

კავკასიური იდენტობის გამარჯვება

გამომცემლობა **არტანუჯი**
თბილისი

ARABULI A.

ARNOLD CHIKOBAVA - 120

The triumph of the Caucasian identity

АРАБУЛИ А.

АРНОЛЬД ЧИКОБАВА - 120

Торжество кавказского идентитета

ISBN 978-9941-478-51-2

© ავთანდილ არაბული
© გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2018

* * *

მიმდინარე წელს არნოლდ ჩიქობავას კიდევ ერთ საიუბილეო თარიღს აღნიშნავს ქართული სამეცნიერო საზოგადოება – **120** წელი შესრულდა დიდი მეცნიერის დაბადებიდან.

მაგრამ უფრო არსებითია ის, რომ ზუსტად **100 წელი შესრულდა** ამ გამორჩეული პიროვნების ზიარებიდან ქართულ საუნივერსიტეტო მეცნიერებასთან. სწორედ დედაუნივერსიტეტის წიაღში დაფუძნდა და აღორძინდა, სხვა სკოლებთან ერთად, ქართველოლოგიისა და კავკასიოლოგიის სახელგანთქმული სკოლები და არნოლდ ჩიქობავას სახელი ისტორიაში უპირველესად ჩაიწერა როგორც სახელი მსოფლიოში ცნობილი კავკასიოლოგიური სკოლის ფუძემდებლისა. როგორც ასეთ დროს ხდება ხოლმე, მეცნიერის ეს სახელი მეტნაკლებად ჩრდილავს მისსავე წვლილს ქართველოლოგიის მიმართულებით. მისმა მოღვაწეობამ, მისმა სკოლამ ხომ არა მხოლოდ სამეცნიერო მიღწევები, არამედ იმპერიის წიაღში გაუგონარი იდეოლოგიური გამარჯვება – საერთოკავკასიური იდენტობის უნიკალური აღმავლობა განაპირობა. ამას მხედველობიდან როგორ გაუშვებდა ან იმპერიის ცენტრი, ან – არანაკლებ აგრესიული პერიფერიული „ცენტრები“?!

არნოლდ ჩიქობავას მიმდინარე საიუბილეო თარიღს არა მხოლოდ მისი ღვაწლის დამფასებლები წონიან და

აფასებენ, ამ შესაძლებლობას ხელიდან არ უშვებენ მისი იდეების მოქიშპენიც, რომელნიც მეტ-ნაკლები აქტიურობით ყოველთვის ჩანდნენ ასპარეზზე. აი, ერთ-ერთი „შემაჯამებელი" სტატია, „ვიკიპედიის" თავისუფალ სივრცეში გაჩენილი (სიზუსტისათვის მოგვყავს დედნის ენაზე):

Арнольд Степанович Чикобава (14 марта 1898, с. Сачикобаво, Кутаисская губерния, ныне Грузия – 5 ноября 1985) — грузинский лингвист и филолог, известный своей активной критикой «Нового учения о языке» Н. Я. Марра (?!).

В 1922 г. окончил Тбилисский государственный университет, занимал в нём должности доцента (1926-33) и профессора (1933-85), возглавлял в нём кафедру кавказских исследований (1933-60), а также руководил отделом иберокавказских языков в Институте лингвистики г. Тбилиси (1936-85). Данный институт, который Чикобава возглавлял краткое время (1950-1952), сейчас носит его имя. В 1941 стал одним из основателей АН Грузинской ССР, был членом её президиума в 1950-1963. Был награждён многочисленными наградами. Автор и редактор серии словарей (?!) и публикаций по кавказскому языкознанию.

Был непримиримым борцом против «нового учения о языке» Н. Я. Марра, несмотря на его официальную поддержку. Благодаря дружбе с 1-м секретарём ЦК КП Грузии К. Чарквиани ему удалось передать своё письмо И. В. Сталину. Сталин заинтересовался письмом и лично встретился с Чикобавой. В результате в 1950 г. в «Правде» началась дискуссия о вопросах языкознания, которая закончилась публикацией статьи И. Сталина «Марксизм и

вопросы языкознания», написанной с позиций младограмматизма при использовании консультаций А. С. Чикобавы. Статья Сталина объявляла «Новое учение о языке» немарксистским, и в то же время призывала воздержаться от преследования сторонников марровской теории.

Благодаря своей позиции Чикобава получил известность среди лингвистов СССР, краткое время в 1950-е гг. студенты многих вузов учились по его учебнику «Введение в языкознание». **Особенно велико было влияние Чикобавы в советском кавказоведении 1950-1960 х гг., до тех пор, пока его школа не была побеждена усилиями Г. А. Климова и его сторонников.**

Чикобава похоронен в парке Тбилисского университета.

ამ სტატიის სიმართლის ხარისხი იმგვარივეა, როგორიც მისი ბოლო წინადადებისა (ამავე დროს, ეს უზუსტობა იმის დასტურიც არის, რეალურად რამდენად დიდია ფიგურა იმ პიროვნებისა, ვისი დამცრობის დავალებასაც სტატიის შემთხზველი ასრულებს). მაგრამ მთავარია ამ პუბლიკაციის ძირითადი მიზანი, გამოხატული იმ თეზისში, რომელიც ინტერნეტტექსტშივე აქ მოყვანილის მსგავსი მსხვილი შრიფტით (და წითლად!) არის გამოკვეთილი: 60-იანი წლების შემდეგ კლიმოვს და მის „მომხრეებს" დაუმარცხებიათ ჩიქობავას სკოლა! ეს არის სასურველის რეალობად წარმოსახვის ტიპური შემთხვევა და ის უფრო აშკარად წარმოაჩენს ამ ინსინუაციის მსურველ-განმზრახველს, ვიდრე მიზანში ამოღებულ ობიექტს...

მაგრამ ასეთი გამოხდომა ხომ პირველი და ერთადერთი არ არის! არნ. ჩიქობავა, ვითარცა ეროვნული

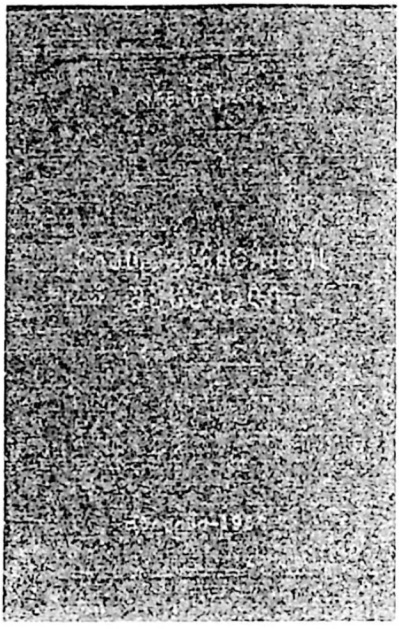
იდეის ერთ-ერთი სტრატეგიული მიმართულების წინამძღოლი, როგორც დოკუმენტურად ვლინდება, ყოველ დროში იყო პოლიტიკურად მოტივირებული აგრესიის სამიზნე; უბრალოდ, შეტევები ხან აქტიურდებოდა, ხანაც – იკლებდა. მიზეზი ამისა ნათელია: მოსკოვი ვერ დაუშვებდა კავკასიის კონსოლიდაციას, თუნდაც მხოლოდ სამეცნიეროს, რეგიონული ეროვნული ცენტრის ირგვლივ. მაგრამ საერთოკავკასიური იდეა რომ მხოლოდ სამეცნიერო ჩარჩოებში არ თავსდებოდა და ის შორსმიმავალ პოლიტიკურ დატვირთვას იძენდა, ეს იმთავითვე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებიდანვე ცხადი გახდა. და იმავე დროიდან, რა დროიდანაც იმპერიის ცენტრალური ხელისუფლება ყველანაირად ცდილობდა ეროვნული უნივერსიტეტის არსებობის შეფერხებას, იგი ყოველ მეთოდსა და ხერხს იყენებდა თბილისის საერთოკავკასიური სამეცნიერო იდეისა და სტრატეგიის დასაბლოკად.

ცნობილი საენათმეცნიერო დისკუსიიდან (1950), რომელსაც ქვემოთ შევეხებით, სამიოდე წელი იყო გასული, როცა იმპერიის ცენტრიდან კავკასიოლოგიის თბილისური სკოლისა და, უმთავრესად, მისი ლიდერის მიმართ სოლიდური რევანში მომზადდა, ამჯერად ძირითადად ცენტრალური სამეცნიერო ორგანოს „**Вопросы языкознания**“-ს გამოყენებით. 1954 წელს ევგენი ბოკარევის წერილით „კავკასიური ენების შედარებით-ისტორიული შესწავლის ამოცანები“ გაიხსნა დისკუსია იბერიულ-კავკასიური ენების, რეალურად – ამ ენათა ნათესაობის თეორიის შესახებ. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ 1953 წელს საბჭოეთის ბელადი გარდაიცვალა და „პიროვნების კულტის დაძლევა“ უკვე დაწყებულია,

ძნელი წარმოსადგენი არ უნდა იყოს, რა შინაარსის (და ქვეტექსტის) შემცველია დისკუსიის დაწყება ე.წ. იბერიულ-კავკასიური იდეის წინააღმდეგ. ამ დროისათვის ე. ბოკარევი საკმაოდ ავტორიტეტული მკვლევარია დაღესტნური ენებისა, იგი პასუხისმგებელი მდივანია იმ ორგანოსი, რომელმაც დისკუსიას სივრცე გაუხსნა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ ე. ბოკარევმა სწორედ 1954 წელს დაიმსახურა „შრომის წითელი დროშის ორდენი". არც ეს ჩანს უნიშანდებულო ფაქტი: სწორედ 1955 წელს გამოსცა თსუ გამომცემლობამ ლ. ბულახოვსკის „ენათმეცნიერების შესავლის" ქართული თარგმანი, არნ. ჩიქობავას 1952 წელს გამოცემული ამავე სახელწოდების სახელმძღვანელოს „სეხნია" (ბულახოვსკის სახელმძღვანელოს „ავტორიტეტი" განმტკიცებულია იმითაც, რომ სატიტულო ფურცელს აწერია: „ნებადართულია სსრკ უმაღლესი განათლების სამინისტროს მიერ სასწავლო სახელმძღვანელოდ სახელმწიფო უნივერსიტეტებისა და პედაგოგიური ინსტიტუტებისათვის"!).

ახალ დისკუსიაში, ცხადია, საბჭოთა სივრცის სხვა არანაკლებ ავტორიტეტული მეცნიერებიც ჩაერთნენ. მაგრამ ამ რევანშისტულმა გამოსვლამ კიდევ უფრო მეტად გამოაჩინა არნ. ჩიქობავას მეცნიერული პოზიციების სიმყარე, არა კონიუნქტურაზე, არამედ ჭეშმარიტად სამეცნიერო ინტერესებზე დაფუძნებული პოსტულატები. მან იმავე ორგანოში მალევე – 1955 წელს – გასცა წონიანი აკადემიური პასუხი ამ – დროის შესაფერისად გააქტიურებულ – „წკიპურტებს" და ყველას დაანახა, რომ დისკუსიის ინიციატორები სასურველ „პოლიტიკურ ეფექტს" ვერ მიიღებდნენ.

ქართული
სამეცნიერო საზოგადოების
წ ე ლ ი წ დ ე უ ლ ი
I II
JAHRBUCH
DER GEORGISCHEN
WISSENSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT
1923 1924

როგორც იტყვიან, მას ამ ბრძოლაში „მშველელი“ არ დასჭირვებია. არც პოლემიკის ტონი დაუძაბავს; ფაქტობრივ ერთადერთი საპასუხო „რბილი წკიპურტია“ მთელს ამ ვრცელ მიმოხილვითს სტატიაში (რომლის დანიშნულება პირველივე შენიშვნაში არის მითითებული: „ჩვენს ამ საპასუხო წერილში განხილულია იმ ავტორთა შეხედულებანი, რომლებიც უარყოფდნენ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობას, ხოლო იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის საკითხს წინა აზიისა და მცირე აზიის ძველ ენებთან მავნე საკითხად თვლიდნენ“): „საბჭოთა კავკასიოლოგიის განვითარების ინტერესებთან შეუთავსებელია ევგ. ბოკარევის აზრი, თითქოსდა საკითხის დასმა წინა აზიის ძველი არაინდოევროპული და არასემიტური ენების იბერიულ-კავკასიურ ენებთან

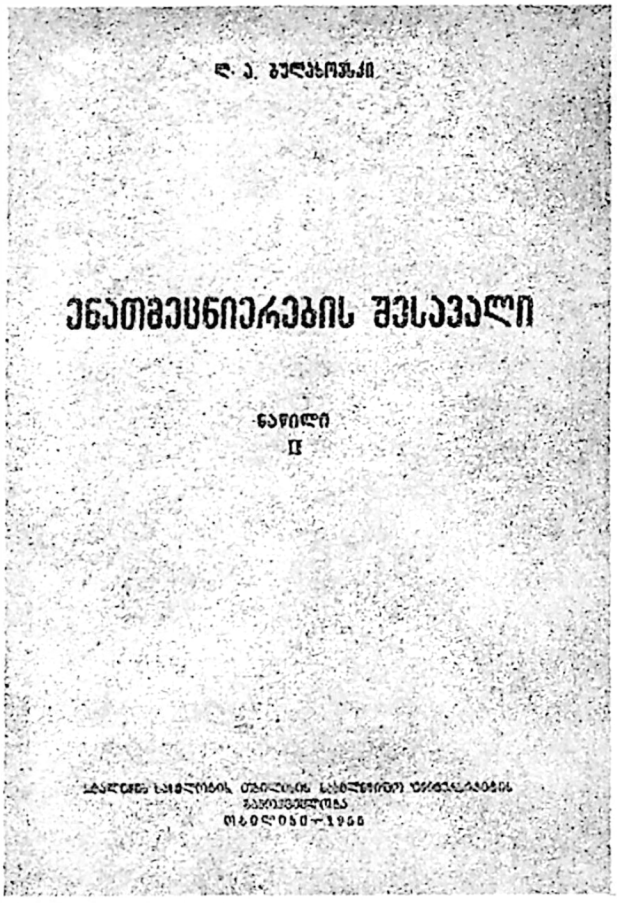
ნათესაობის შესახებ „იწვევდეს კავკასიურ ენათა სპეციალისტების დეზორიენტაციას“.

კავკასიოლოგთა დეზორიენტაციას ვერ გამოიწვევს ისეთი ამოცანა, რომლის გადასაწყვეტადაც საჭიროა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ყოველმხრივი შესწავლა, აღწერითიცა და ისტორიულ-შედარებითიც. ამ მეცნიერულად აქტუალურ საკითხზე უარის თქმამ კი შეიძლება მხოლოდ ის გამოიწვიოს, რომ საბჭოთა ენათმეცნიერებას ამ საკითხში არ აღმოაჩნდება თავისი პოზიცია და, მაშასადამე, ჩამორჩება ისევე, როგორც ჩამორჩა მარიზმის ბატონობის წლებში საბჭოთა ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერება იმის გამო, რომ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი მარისტებმა „ბურჟუაზიულ კომპარატივისტიკად“ გამოაცხადეს“ (ჩიქობავა 1955: 91).

სრულიად აშკარაა, რომ მოსკოვი იმთავითვე იჭერდა თადარიგს კავკასიოლოგიური მიმართულებით თბილისის აქტივობისა და მისი გამოკვეთილი ლიდერის შესაფერხებლად. და ამისათვის ყველა მეთოდს იყენებდა, მათ შორის – განსაკუთრებით – შინაურ თვალსა და ხელს. იმ დისკუსიაშიც საკმაოდ იყო სამამულო ელემენტი, რომელიც ძველ ქართულ ანდაზას გაგვახსენებს: „ცული რას მიზამდა, შიგ რომ ჩემიანი ტარად არ ეჩაროსო“!

ამგვარად, ყველა შესაფერის პერიოდში მოსკოვი სხვადასხვა ფორმით ააქტიურებდა ჩიქობავას საწინააღმდეგო პროპაგანდას, ცდილობდა მისი მემკვიდრეობის დისკრედიტაციას.

რა გასაკვირია, თუ საბჭოთა იმპერიის დანგრევის შემდეგ, 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ამ მიმართულებითაც ამუშავდა დესტრუქციისა და წინააღმდეგობათა პროვოცირების გამოცდილი მექანიზმები. აქაც

კვლავ ჩიქობავას მემკვიდრეობა იქნა უწინარესად მიზანში ამოღებული.

ოღონდ, რაკი ამჯერად ჩრდილოეთი კავკასია ბუნებრივი საზღვრით – კავკასიონით – გადაკეტეს, პროვოკაციის ლოკალი უფრო დავიწროვდა, საქართველოს მასშტაბისა გახდა. ხელოვნურად გაღვივებული ღია ეთნოკონფლიქტების პარალელურად შიდა პროვოკაცია

ორმხრივ და, რაც მთავარია, მართულ-კონტრარულად წარიმართა:

უპირველესად დაითესა ყალბი თეზისი, თითქოს ტერმინი ქართველური ენები და ამ კონცეპტის ენობრივი შემადგენლობა ხელოვნურად, მოსკოვიდან ინსპირირებით იქნა ჩვენს მეცნიერებაში შემოტანილი და ამაში ბრალი დიდ ქართველ მეცნიერებს (უგამონაკლისოდ ყველას, რადგან დედაუნივერსიტეტისა და მეცნიერებათა აკადემიის დამაარსებელთაგან სხვაგვარად არავის უფიქრია) და, უპირველესად, არნ. ჩიქობავას, როგორც ამ ენათა პირველი ისტორიულ-შედარებითი მონოგრაფიის ავტორს, გამიზნული პოლიტშეფერილობით წარედგინა. ყოველმა მეტ-ნაკლებად კვალიფიციურმა პიროვნებამ იცის, რომ ამ ცოდვილ აზრს მეცნიერებასთან და სინამდვილესთან იმდენივე კავშირი აქვს, რამდენიც, ვთქვათ, აფხაზეთის „ისტორიულ ერთობას“ რუსეთთან. მაგრამ ეს „ლაბორატორიული“ აზრი კვალიფიციურ მკითხველსა და მსმენელზე კი არა, გაუთვითცნობიერებელ საზოგადოებასა და მის შიშებზეა გათვლილი და ამ პროვოკაციამ საკმაოდ წარმატებულად შეასრულა დაკისრებული მოვალეობა.

ამას მოჰყვა საკმაოდ დაძაბული წინააღმდეგობრივი პროცესი, რამაც დაარღვია შიდა თანხმობის ისედაც შესუსტებული ძაფები და წარმოშვა ფსევდომეცნიერული „ნაშრომების“ მთელი კასკადი. რაც მთავარია, მეორე მხრივ, წინააღმდეგობრივი ნიშნით გაღვივდა და (ისევ დაინტერესებული სახელმწიფოების მიერ) წახალისებულ იქნა „ოპოზიციური“ აზრი, რომ დანარჩენი ქართველური ენების ნათესაობა ქართულთან (ისტორიულ სახელმწიფო ენასთან) პოლიტიკური მიზნით ყოფილა

თავის დროზე მოგონილი და ვითომ ე.წ „ქართველური ენები“ სრულიად დამოუკიდებელნი არიან! სამწუხაროდ, ამგვარი „დოკუმენტები“ უკვე აქტიურად იქმნება ჩვენი ძირძველი ქართველების – ლაზების ცალკეულ ორგანიზაციებში და გაჩნდა ჩვენს სივრცეშიც...

აი, რას ნიშნავს გასვლა ჭეშმარიტი მეცნიერების სივრციდან და შესვლა იმ „სააზროვნო“ სივრცეში, რომელიც რუსული სპეცსამსახურების ლაბორატორიებში არის მოდელირებული.

აღნიშნული პროვოკაციული სიგნალები გარკვეული პერიოდულობით აქტიურდება, აშკარად იმის ანგარიშის გაწევით, თუ რა ხარისხისა ჩვენში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური დაძაბულობა. მითითებულის შემდგომ ეს სეისმური ტალღები საკმაოდ გამძაფრდა ამ ათასწლეულის პირველ ათეულშიც... და ახლაც, არნოლდ ჩიქობავას საიუბილეოდ, კვლავ ახლავს პროცესებს ხელოვნური „ტექტონიკური ბიძგები“. ამ ეტაპზე ჩიქობავას საწინააღმდეგო პროვოცირებამ ახალი მუხანათური ნიშანი შეიძინა – „ქართველური ენების“ კონცეფციის ფონზე ბერიას „ავადსახსენებელი“ აჩრდილი გამოჩნდა...

რაც მთავარია, სწორედ ჩიქობავას საიუბილეოდ გაჩნდა არა მხოლოდ ცალკეული სტატიები, არამედ მთელი წიგნი-პროვოკაცია, რომლის სათაურივე ლოზუნგია ამ პროვოკაციისა: „საბჭოთა ენათმეცნიერების ქართული სამკუთხედი: ნიკო მარი – სტალინი – არნ. ჩიქობავა“! სრულიად აშკარაა, რომ ამ წიგნის სათაურიც და მისი შინაარსიც სწორედ ჩიქობავას მიემართება, მის ავტორიტეტზეა მიმიზნებული. ძირითად მოტივი ამ სოლიდური კომპილაციისა არის იმის აღნიშვნა, რომ „არნოლდ

ჩიქობავა საბჭოთა ენათმეცნიერია". აღნიშნული „სამკუთხედიც" ამას და, კიდევ, ჩიქობავას მოღვაწეობის „პოლიტიკური ტვირთის" მინიშნებას ემსახურება. წიგნი წიგნად, მაგრამ მისი სათაური იმდენად ნიჭიერად არის მოფიქრებული, მთელი საუკუნის განმავლობაში ჯერ ასეთი მუხანათური რამ არავის უკადრებია ჩიქობავას ღვაწლისათვის და, სამწუხაროდ, ის მუდმივ ლაქად გაჰყვება ქართული ენათმეცნიერების ისტორიასაც...

მართლაც: ჯერ არავის მოჰბრუნებია ენა, ნიკო მარისათვის საბჭოთა ენათმეცნიერი ეწოდებინა, მიუხედავად იმისა, რომ კონიუნქტურული მოსაზრებით თავადვე ირწმუნებოდა, ერთადერთი ჩემი თეორია შეესაბამება კომუნისტურ იდეოლოგიასო. ნიკო მარი იმდენად თავისებური მოვლენაა მეცნიერების ისტორიაში, რომ იგი არანაირი მიმდინარეობისა თუ თეორიის ჩარჩოებში არ ექცევა, მით უფრო – საბჭოურში.

სტალინი, ცხადია, საბჭოთაა, მაგრამ არა – ენათმეცნიერი. საბჭოთა ენათმეცნიერების წარმომადგენლად მისი მოხსენიება მართლაც ნონსენსია. მაგრამ ეს რომ არა, როგორ ჩავრთავდით საბჭოურ ოდიოზურ „სამკუთხედში" არნ. ჩიქობავას?

ხომ სრულიად აშკარაა, რომ ეს მოდელირებული სქემა სწორედ არნოლდ ჩიქობავას „გასაბჭოურებას" ემსახურება! ობიექტურად თუ შევაფასებთ, არნოლდ ჩიქობავა იმ მცირერიცხოვან მეცნიერთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელთა შესახებ დამამცირებელი „საბჭოთა" ეპითეტი მიზანმიმართულ მკრეხელობას წარმოადგენს. მისი დამსახურება სწორედ ის არის, რომ, ზოგადად, მეცნიერება დაიცვა პოლიტიკური იდეოლოგიისაგან და თვით სტალინს შეახსენა პირისპირ,

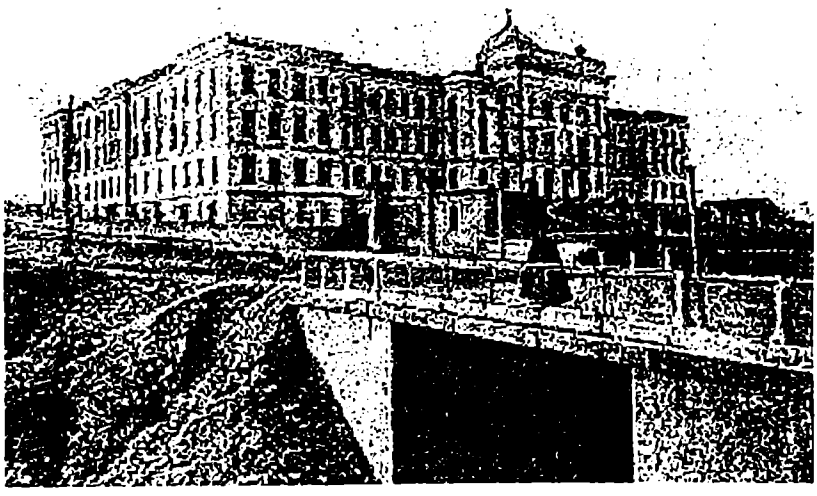
– ენათმეცნიერება საკუთარი მეთოდით ხელმძღვანელობს და არა მარქსისტულ-ლენინურითო! აი, როგორ აფასებს არნ. ჩიქობავას ამ ნაბიჯს რუსი მეცნიერი ვ. ზვეგინცევი: „Надо отдать должное мужеству А. С. Чикобавы, который в разговоре со Сталиним, вступая в прямое противоречие с господствующей в языкознании доктриной, претендующей на положение марксистского учения, дал резко критическую оценку «новому учению» о языке... Здес не следует недооценивать роль А. С. Чикобава, и предавать забвению его мужественный поступок“ (ზვეგინცევი 1989).

არნ. ჩიქობავას საკუთრივ მეცნიერულ ნააზრევში საბჭოური არაფერია და, თვით მეცნიერების განვითარების თვალსაზრისით, მის ერთ-ერთ დამსახურებად იმასაც მიიჩნევენ, რომ „არნოლდ ჩიქობავა ფაქტიური ინიციატორი და ძირითადი განმახორციელებელი იყო ორმოცდაათიან წლებში მთელი საბჭოთა ენათმეცნიერების დაბრუნებისა მსოფლიო, საერთაშორისო ენათმეცნიერების წიაღში“ (აკად. თამაზ გამყრელიძე).

* * *

დიახ, წლეულს ქართული სამეცნიერო საზოგადოება დიდი მეცნიერის დაბადებიდან **120** წლისთავს აღნიშნავს.

მეორე თარიღი არანაკლებ მეტყველია: როგორც ითქვა, ზუსტად **100 წელი შესრულდა** არნოლ ჩიქობავას ზიარებიდან ქართულ საუნივერსიტეტო მეცნიერებასთან. იგი იმ ერთეულ ქუდბედიანთა შორის იყო, ვინც სწორედ 1918 წელს შევიდა ახლადდაარსებულ ეროვნულ უნივერსიტეტში და, შესაბამისად, მისი მძლავრი განვითარების ორგანული ნაწილიც გახდა და აქტიური მონაწილეცა და შემოქმედიც. წლეულს დედაუნივერსიტეტმა თავისი დიდი ისტორიის ერთი საუკუნე აღნიშნა და ეს თარიღი ასევე ამშვენებს მის პირველწვეულთ – ყველანაირი პირველობით ნიშანდებულთ, მათ შორის – გამორჩეულად – არნ. ჩიქობავას.

ეროვნული უნივერსიტეტი – პირველი წლები

კოლეგებსა და მასწავლებლებთან

ერთი საუკუნე ის მინიმალური, მაგრამ საკმარისი დროული დისტანციაა, რომლის გათვალისწინებითაც შეიძლება ობიექტურად შეფასდეს შესაბამისი მემკვიდრეობის მნიშვნელობა და ღირებულება ისტორიული პროცესების მუდმივსა და ცვლადს, რეტროსპექტულსა და პროსპექტულ შემადგენელთა გათვალისწინებით და მათთან მიმართებით.

არნოლდ ჩიქობავა, მთელი მისი ბიოგრაფიის გასიგრძეგანებით – ცხოვრების სტილით, საზოგადოებრივი პოზიციით, აზროვნების წესით, მეცნიერული თვალსაწიერით – იყო თავისი დროის ფართო, პროგრესული მოაზროვნე, ფილოსოფოსი (ამ ცნების კლასიკური შინაარსით), რომლის ყოველი ნაბიჯი (ყოფითიც, ზნე-

ობრივიც, შემოქმედებითიც) წარმოადგენდა ზოგადი მსოფლმხედველობრივი სისტემის აუცილებელ, ორგანულ ნაწილს.[1]

ამიტომაც გვევლინება მისი აქტივობის ყოველი გამოვლენა მყარ ნიშანდებად როგორც მეცნიერის თანამედროვე ეპოქის მასშტაბითა და განზომილებით, ისე უფრო ზოგადადაც – ზოგადადამიანური შინაარსით; სწორედ ამიტომ გვევლინება მისი ცხოვრება, იმ ურთულესი დროის პირობებში, მომავლის (იდეალური) სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა და ადამიანის მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის ჩამოყალიბების, პიროვნების თვითსრულყოფის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ორიენტირად.

---

[1] აი, როგორ ფართოვდება (თვით – პოლიტიკურ აღკვეთილებამდე!) მისეული რეფლექსიის საზღვრები მეცნიერული ძიების ბუნების შესახებ: „ძიებას მივყავართ ხან უდავო, ხან კი უაღრესად სადავო დებულებებამდე, ერთი სიტყვით, აზრთა სხვადა-სხვაობამდე. აუცილებელია ტოლერანტობა სხვაგვარად მოაზროვნეთა მიმართ, თუ ამოსავალი პრინციპები და კვლევის პროცესები შეესაბამება მეცნიერების ზოგად მოთხოვნილებებს.

აუცილებელია ტოლერანტობა სხვაგვარად მოაზროვნეთა მიმართ (მეცნიერების საკითხებში) და არატოლერანტობა პირადი მონოპოლიის ყოველგვარი გამოვლენის მიმართ (ისეთი მოქმედების მიმართ, რომლის პრინციპია "Cujus regio, ejus religio!" „ვისიც ქვეყანა არის, რელიგიაც მისია!" უფრო მარტივად რომ ვთქვათ: „ვის ნავშიც ზიხარ, იმის სიმღერა იმღერეო!").

* * *

არნოლდ ჩიქობავა, ცხადია, განსაკუთრებული მოვლენაა ქართული მეცნიერული აზრის ისტორიაში.

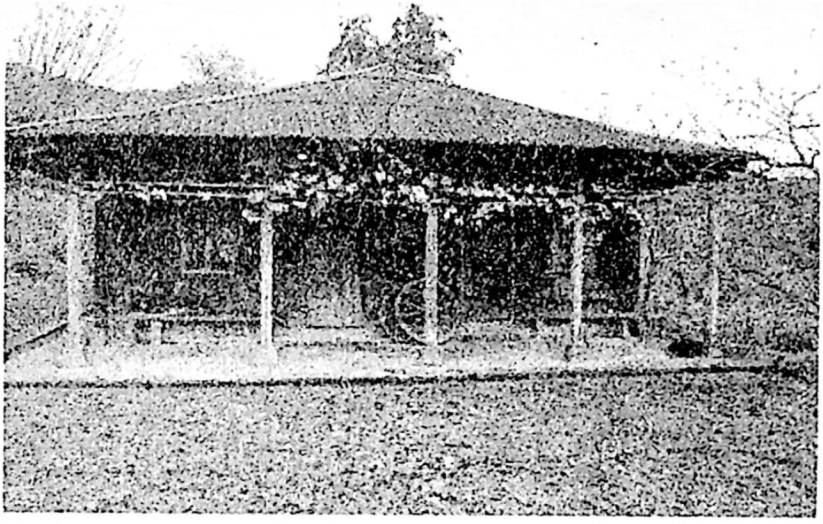
ისტორია დროისა და სივრცის მუდმივი ჰარმონიისა და დისჰარმონიის შეუცნობელი დინამიკით ვითარდება და ადამიანიც, ბუნებრივია, ხშირად ამ "ვითარების" ლოგიკაში ეძებს პასუხს მისთვის საიდუმლო კითხვებზე...

უეჭველია, არც დრო და არც სივრცე, არც ორივე ერთად თავისთავად არ ქმნის პიროვნებას, მაგრამ დროისა და სივრცის კოორდინატთა კოლოკაცია და ბედნიერი დამთხვევა ბედისწერის ამოუცნობ ფენომენთან ნამდვილად განაპირობებს ადამიანის შესაძლებლობების განსაკუთრებულ, სასწაულებრივ გამოვლინებას.

იმ პირველი ბიოგრაფიული მონაცემების მიხედვით, რომელთაც ტრივიალურად წარმოგვიდგენს საცნობარო ლიტერატურა, ერთი შეხედვით, არაფერი არ მოასწავებს ამ მასშტაბის მოაზროვნის ვარსკვლავის გამობრწყინებას:

არნ. ჩიქობავა დაიბადა 1898 წელს მაშინდელი სენაკის მაზრის სოფელ საჩიქობაოში, ღარიბი გლეხის ოჯახში. დაწყებითი განათლება ძველი სენაკის ორკლასიან სასწავლებელში მიიღო და 1911 წლიდან ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში შევიდა. ოჯახის ხელმოკლეობის გამო იგი, ჯერ კიდევ ყმაწვილი, იძულებულია ჩამორჩენილი მოსწავლეები ამეცადინოს და ამ გზით მოაგროვოს სწავლის გადასახადი...

მაგრამ ყმაწვილობიდანვე უხილავად ისახება პერსპექტივა, რომელსაც ვერავითარი დაბრკოლება ვერ შეაფერხებს.

მშობლიური სახლი

შეფარული კითხვის ნიშანი, რომელიც თავიდანვე დაისვა, ხშირად აწუხებთ სიღრმისეული კანონზომიერებების მაძიებელ ადამიანებს და მის პასუხს უპირატესად გენეალოგიაში ეძებენ. მაგრამ, როგორც ჩანს, არსებობს უფრო ღრმა და უფრო ხანგამძლე გენეალოგია – ხალხის კავშირი ერის ისტორიასთან. საკმარისია მომავალი მეცნიერის მშობლიური სოფლიდან გაუწვდინოთ თვალი სამეგრელოს სანახებს და ჰორიზონტის შორეულ კონტურებს, რომ მყისვე შეიგრძნოთ სიღრმე და სივრცე იმ ფესვებისა, რომლებიც შთამომავალთა პერსპექტივას დაუშრეტლად ასაზრდოებენ...

საქართველოს ისტორიულ სოფლებს მართლაც მოსდევს ამგვარი მადლი.

არნოლდ ჩიქობავას და მის თაობას – უფლისმიერი ნიჭით ნიშანდებულთ – ჭეშმარიტად გაუმართლა: მათს

სამომავლო შემართებას ეროვნული უნივერსიტეტი დახვდა!

უეჭველად ბედის წყალობაა ის, რომ არნოლდ ჩიქობავა პირველწვეულთაგანი იყო სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის ენათმეცნიერების მიმართულებით და უნივერსიტეტის პირველი გამოშვება ამ სპეციალობით აღმოჩნდა ორი გამორჩეული ფიგურა ქართველოლოგიისა – არნოლდ ჩიქობავა და ვარლამ თოფურია.

ზედმეტია იმის ხაზგასმა, რა მადლი უსაგზლა დედაუნივერსიტეტის წიაღმა მომავალ მეცნიერს, საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ პროფესორ აკაკი შანიძის რეკომენდაციით იქნა დატოვებული არნოლდ ჩიქობავა პროფესორად მოსამზადებლად.

საჭიროდ მიგვაჩნია იმის ხაზგასმაც, რომ მაშინაც ერთ სამეცნიერო ხარისხს იცავდნენ – სადოქტოროს, მაგრამ ამ ხარისხის დონესა და სიმაღლეს მართლაც ჩინებულად წარმოაჩენს უნივერსიტეტის კურსდამთავ-

რებულთაგან დაცული პირველი სამეცნიერო ნაშრომი – არნ. ჩიქობავას „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ არნოლდმა უნივერსიტეტი 1922 წელს დაამთავრა, ხოლო აღნიშნული ნაშრომი წიგნად 1928 წელს გამოქვეყნდა, დისერტაციის დაცვა კი 1929 წელს გაიმართა, ძნელი დასანახი არ უნდა იყოს, თუ რა შემოქმედებითი ძალისხმევით მზადდებოდა ეს საეტაპო ნაშრომი.

დღეს აღიარებულია, რომ არნ. ჩიქობავას ეს ფუნდამენტური გამოკვლევა წინ უსწრებს ანალოგიურ ევროპულ ნაშრომებს სტრუქტურული სინტაქსის სფეროში, ხოლო სიმწყობრით არაფრით ჩამოუვარდება ამ რიგის საუკეთესო გამოკვლევებს.

აქ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის, რომ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა, კერძოდ კი – ლინგვისტიკის, სფეროში ამ დროისათვის ევროპის ქვეყნებში რამდენიმე მიმდინარეობა უკვე საფუძვლიანად ჟამმოთეულია, ხოლო სტრუქტურალიზმი სწორედ ახლა იკაფავს საკუთარ გზას. ქართული უნივერსიტეტის მესაძირკვლეთა და მათი მოწაფეების განსაკუთრებული გამოცდა კი იმაში მდგომარეობს, რომ ყველა ღირებული მონაპოვარი – ძველიც და ახალიც – უმოკლეს დროში უნდა იქნეს დამუშავებული, შეფასებული და ჩაყენებული ქართული მეცნიერებისა და განათლების სამსახურში.

ამიტომაც არის, რომ არსებითად ყველა პირველმკვალავი თეორიულ საფუძვლებსაც ქმნის და, იმავე დროს, მასშტაბურ ემპირიულ კვლევებსაც ეწევა, თანადროული ევროპული დონის განზოგადებებსაც სთავაზობს სამეცნიერო საზოგადოებას და მუხლჩაუხრელ საველე თუ ლაბორატორიულ სამუშაოებსაც გასაოცარი ნაყოფიერებით წარმართავს.

არნ. ჩიქობავას პირველი მონოგრაფიის თავისებურება სწორედ ის არის, რომ მისი პირველი ნაწილი წარმოადგენს ფუნდამენტურ ანალიზს იმ დროისათვის ლინგვისტიკის სფეროში არსებული თეორიებისა და კვლევის მეთოდებისას და ამ კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ჩამოყალიბებულია ე. წ. მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის იდეა. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ, ჯერ ერთი, ენობრივი მოვლენების კვლევაში გამოყენებული უნდა იყოს სწორედ ლინგვისტური და არა ლოგიცისტური, ფსიქოლოგისტური და სხვ. მიდგომა და თვალსაზრისი, და მეორეც – ენის ამა თუ

იმ მონაცემთა კვლევისას მომარჯვებული უნდა იყოს დაკვირვების ობიექტის კვლევის იმანენტური მეთოდი.

„მარტივი წინადადების პრობლემის“ მეორე ნაწილი ჩინებული მაგალითია ქართული სინტაქსის თანამიმდევრული სტრუქტურული კვლევისა, რომლითაც მართლაც რელიეფურად არის წარმოჩენილი ტრადიციული, უნივერსალური ანუ ყველა ენის სინტაქსს მორგებული სქემების ნაკლოვანება და პირველად არის სრულად გახსნილი ქართული პოლივალენტოვანი ზმნის ჭეშმარიტი სინტაქსური ბუნება, რომელიც შესაფერის ლინგვისტურ ცნებას – ზმნურ კოორდინაციას და არაერთგვაროვან კოორდინატთა სისტემას გულისხმობს.

უთუოდ ხაზგასასმელია ისიც, რომ ამ თეორიის ემპირიული დასაფუძვლებისათვის ახალგაზრდა მეცნიერმა ძველი ქართული აირჩია, როგორც ამ თვალსაზრისითაც უფრო დამდგარი, ნორმირებული კლასიკური ენა; ხოლო შემდგომი ტენდენციების – ძველი სისტემის ჯერდაუმდგარი ცვლილებების – საჩვენებლად ნაშრომს დამატებები დაურთო, რომლებშიც ნათლად წარმოაჩინა ენის განვითარების ის კანონზომიერებები, რამაც კლასიკური პერიოდის შემდეგ იჩინა თავი სალიტერატურო ენაში და რისი ჩამოყალიბებაც დღემდე გრძელდება...

„მარტივი წინადადების პრობლემა“ არნ. ჩიქობავას მრავალრიცხოვან ნაშრომთაგან მაინც განზემდგომად აღიქმება, რადგან მეცნიერის შემდგომი პერიოდის უმთავრესი ძალისხმევა ქართველური და სხვა ენების ისტორიულ კვლევას დაუკავშირდა; არნ. ჩიქობავას სამეცნიერო საზოგადოება უფრო მეტად იცნობს როგორც ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის პრინციპულ

დამცველსა და ერთგულ მიმდევარს, ქართველური და იბერიულ-კავკასიური ენების თავდადებულ მკვლევარს.

მაგრამ, აღნიშნულთან ერთად, არნ. ჩიქობავას უადრესი აღწერითი ხასიათის ნაშრომები ნათლად წარმოაჩენს მის არანაკლებ შესაძლებლობებს დესკრიფციული კვლევების სფეროში; წარმოაჩენს იმას, რომ თუ არა ჩამორჩენილობა ისტორიულ-შედარებითს, ანუ ენათა ნათესაობის მაძიებელ კვლევებში, არნ. ჩიქობავა ყველაზე ნაირად იყო მზად იმისათვის, რომ სტრუქტურალიზმს საქართველოში თანადროული განვითარება ჰქონოდა. კერძოდ, აღნიშნულთან ერთად, აქ უნდა იქნეს დასახელებული მისი უადრესი ნაშრომები დიალექტების კვლევის სფეროში: „ვინის რეფლექსები ფერეიდნულში“ (1923); „-ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის თვალსაზრისით» (1923) და „გრძელი ხმოვნები მთიულურში“ (1924). აღწერითი ენათმეცნიერების ყველა სიკეთე არის წარმოჩენილი ამ ნაშრომებში და შედეგებიც ფრიად შთამბეჭდავია. ერთი რამ არ ჰყოფნის მხოლოდ ამ ნოვატორულ კვლევას – ფორმალური აპარატით უზრუნველყოფა, რათა ზუსტი და შესაფერისი ადგილი მიეჩინოს ყოველ ენობრივ მონაცემს და უფრო თვალსაჩინო გახდეს სტრუქტურების ბუნება და მექანიზმი: ეროვნული პოლიგრაფია იმ ეტაპზე სპეციფიკური მახვილის გადმოცემასაც კი ვერ ახერხებს!..

დებულებები, რომლებიც ამ ნაშრომებში არის ჩამოყალიბებული, მართლაც ღირსეულად უმშვენებს მხარს „მარტივი წინადადების“ ერთიან კონცეფციას; მაგალითად, ცნებათა ზუსტი კვალიფიკაციის პრობლემა მეცნიერებაში: როგორც კი მთიულურის მიმართ „თქმა“

ცნებას გამოიყენებს, ახალგაზრდა მეცნიერი იქვე შენიშნავს: „ვიღებთ ამ სიტყვას არა როგორც სპეციფიკურ საენათმეცნიერო ტერმინს (რომლითაც აღინიშნება კილოკავის მიმართ სახეობითი ცნება, ხოლო ქცევის მიმართ გვაროვნული ცნება), არამედ როგორც სიტყვას, რომელიც აღნიშნავს გარკვეულ ენობრივ თავისებურებათა კრებულს“... (ჩიქობავა 1924).

* * *

არნ. ჩიქობავას განგებისაგან წილად ხვდა მისია, მთელი მასშტაბებით გაეაზრებინა ახალ ეტაპზე ქართული და ქართველური ენების კვლევის შედეგები და ამოცანები და ზუსტად განესაზღვრა ქართველოლოგიის განვითარების ძირითადი მიმართულებები; ამავე დროს, ყოფილიყო ამ მიმართულებების ერთი ძირითადი წარმმართველი და ორგანიზატორი. თუ შეიძლება აქ ხატოვანებას მივმართოთ, არნ. ჩიქობავას მძლავრი გონებით განსაზღვრული მემკვიდრეობა შეიძლება შევადაროთ დიდ წყალშემკრებს, რომელშიც თავს იყრის და თავის კუთვნილ ადგილს იკავებს ყველა არსებული მონაპოვარი (ამ ნიშნით არის აღბეჭდილი არნ. ჩიქობავას მიერ გააზრებული რომელიმე უმნიშვნელო პრაქტიკული გრამატიკაც კი) და, იმავე დროს, სათავეს იღებს მომავლისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის არაერთი ახალი ნაკადი.

განგებისმიერი ნიჭით ნიშანდებული პიროვნების ისტორიული მისია იმაში მდგომარეობს, რომ მონაცემთა, ერთი შეხედვით, მოუწესრიგებელი სიმრავლიდან, ქაო-

სიდან თვალსაჩინო სისტემა შექმნას, მოვლენებს კუთვნილი ადგილი მიუჩინოს, ფართო სივრცე გახსნას ახალ იდეათა და მეცნიერულ კვლევათა განვითარებისათვის.

ასეთი იყო დროისა და სივრცის კარნახი – ყველაფერი ახლად ან – უფრო მეტად – პირველად და ფაქტობრივ ცარიელ ადგილზე უნდა შექმნილიყო:

შესაქმნელი იყო ეროვნული უნივერსიტეტის საფუძვლები და სამომავლო პრესტიჟი...

შესაქმნელი იყო პროგრამები, სახელმძღვანელოები, სისტემური კურსები...

შესაქმნელი იყო დარგობრივი ენები, ცნებათა სისტემა და ტერმინოლოგიები...

შესაქმნელი იყო ბიბლიოგრაფიები, ბიბლიოთეკები, ლაბორატორიები...

რაც მთავარია, იმავე ადამიანებისაგან, ვინც ამ ყველაფერს საკუთარი ხელით აკონწიებდა, შესაქმნელი იყო მკვიდრი სამეცნიერო სკოლები, რომლის გარეშეც ეროვნული უნივერსიტეტის იდეა პროვინციულ მასშტაბებს ვერ გასცდებოდა.

და მართლაც, ეროვნული უნივერსიტეტის მესაძირკვლეებმა ორ-სამ ათეულ წელიწადში შექმნეს მკვიდრი საფუძველი ასეთი სკოლების ჩამოსაყალიბებლად. თავიანთ დარგებში მათ საფუძველი ჩაუყარეს ისეთი მნიშვნელობის სამეცნიერო სკოლებს, რომლებიც იმ დროისათვის, აკადემიკოს თამაზ გამყრელიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, შეესაბამებოდნენ საერთაშორისო სამეცნიერო დონეს და, ზოგ შემთხვევაში, თვით განსაზღვრავდნენ ამ დონეს.

ასეთი საყოველთაოდ ცნობილი სამეცნიერო სკოლების შემქმნელთა შორის უკავია ადგილი არნ. ჩიქობავას:

არნოლდ ჩიქობავამ შექმნა საკუთარი ლინგვისტური თეორია და ჩამოაყალიბა სამეცნიერო სკოლა, რომელიც ფართოდ იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების სახელით არის ცნობილი.

არნ. ჩიქობავამ შექმნა თეორიული საფუძვლები საქართველოში ენათმეცნიერების განვითარებისათვის, საფუძვლები, რომელიც მომავალი მკვლევრის მომზადების არსებითად სრულ ციკლს გულისხმობდა, დაწყებული ენათმეცნიერების შესავლის ელემენტებით და დამთავრებული ლინგვისტური კვლევის ურთულესი მეთოდებითა და პრინციპებით.

რაც მთავარია, არნ. ჩიქობავამ შექმნა ფუნდამენტური სახელმძღვანელოები იბერიულ-კავკასიური ენების აღწერითი თუ კომპარატივისტული კვლევის საფუძვლად: „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“ და „იბერიული-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები“...

არნ. ჩიქობავამ ფაქტობრივ ახლად შექმნა ენათმეცნიერების ინსტიტუტი და, მიუხედავად იმისა, რომ თავად ორიოდე წელიც არ ყოფილა ამ ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობაზე, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მთელი შემდგომი გზა ამ სკოლის პერსპექტივის არნოლდისეულ ხედვასა და პრინციპებს ექვემდებარებოდა.

არნ. ჩიქობავამ შექმნა მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა საინსტიტუტო განყოფილება და მოკლე დროში ის აქცია შესაბამისი სამეცნიერო კადრების სწორუპოვარ სამჭედლოდ...

არნ. ჩიქობავამ შექმნა საკავშირო კავკასიოლოგიური ფორუმი, რომელიც მორიგეობით ტარდებოდა

კავკასიის რესპუბლიკების საგანმანათლებლო-სამეცნიერო ცენტრებში, რაც არსებითად აყალიბებდა კავკასიის ერთიან სამეცნიერო სივრცეს და მეთოდურად ავითარებდა არა მხოლოდ სამეცნიერო ურთიერთობებს, არამედ უნიკალურ ადამიანურ და სანათესაო კავშირებს. ძნელი გასააზრებელი არ უნდა იყოს, რამდენად „ადვილი შესაგუებელი“ იქნებოდა ეს ოფიციალური მოსკოვისათვის (თუნდაც, რუსეთის სამეცნიერო წრეებისათვის) და რაოდენ ზუსტი გათვლები, გააზრებული სტრატეგია და ტაქტიკა იყო საჭირო იმისათვის, რომ ეს უნიკალური მემკვიდრეობა დღევანდელი პერმანენტული საომარი ვითარების პირობებშიც კი შენარჩუნებულიყო...

ამიტომაც მიგვაჩნია შესაძლებლად ამის თქმა: ერთადერთი ბრძოლა კავკასიისათვის, რომელიც მოსკოვმა არსებითად პირწმინდად წააგო, ეს იყო ბრძოლა უნივერსიტეტის კავკასიურ იდეასა და არნ. ჩიქობავას იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებასთან.

სრულიად აშკარაა, რომ ერთ-ერთი ფუნდამენტური იდეა, რომელზეც დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა ეროვნული უნივერსიტეტი დააფუძნა, იყო კავკასიის ერთიანობის იდეა და არნოლდ ჩიქობავამ – მისმა უერთგულესმა მოწაფემ – ეს იდეა მასშტაბურ სამეცნიერო თეორიად განავითარა. არნოლდ ჩიქობავას სიცოცხლის პერიოდში, მისი უშუალო მეთვალყურეობით, თუ მისი სიცოცხლის შემდგომ იმდენად მნიშვნელოვანი კვლევები წარიმართა და დასრულდა, რომ დღეს ამისი არაღიარება პრაქტიკულად შეუძლებელია.

არნოლდ ჩიქობავამ შექმნა აღნიშნული სკოლის ძირითადი ორგანო – „იბერიულ-კავკასიური ენათმეც-

აკადემიის დამფუძნებლები

ნიერება“, რომლის 4 ათეულზე მეტი ტომი ქართული ენათმეცნიერული აზრის ერთ-ერთი გამორჩეული კორპუსია.

არნ. ჩიქობავამ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან შექმნა რეგიონალური (ცნების მაშინდელი შინაარსით) კავკასიოლოგიური ორგანო – „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული“.

არნოლდ ჩიქობავამ შექმნა სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის ძირითადი პრინციპები და ამით დასაბამი დაუდო ქართული სახელმწიფო ენის სწორი განვითარებისა და სიწმინდის დაცვის პოლიტიკას.

კიდევ რამდენი რამ შექმნა არნ. ჩიქობავამ – მხოლოდ ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანდა...

მაგრამ ერთი რამ მაინც ხაზგასმით უნდა ითქვას:

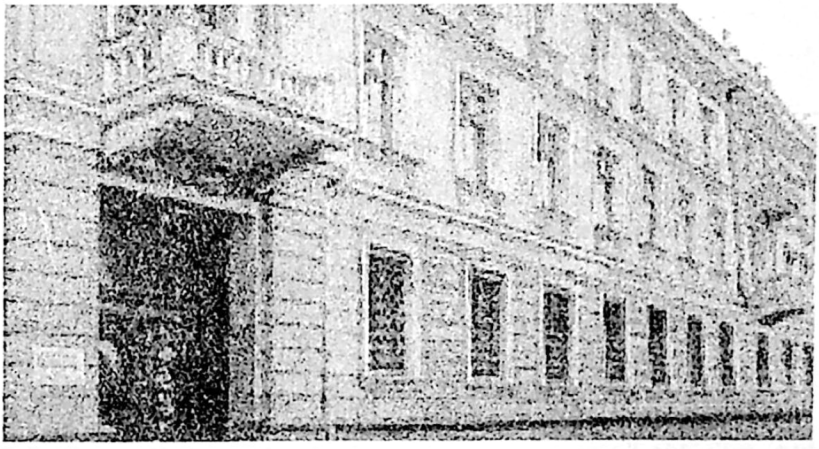
იმ დროს, როცა ქართული მეცნიერების ფუძემდებლები ასპარეზზე გამოდიან, XIX საუკუნის ერთ-ერთი

საოცარი აღმოჩენის – ენათა ნათესაობის თეორიის – ძირითადი „აღლუმი“ უკვე ჩავლილია და ინდოევროპული მონათესავე ენები უკვე მშვიდად დალაგებულან საერთაშორისო „ტრაპეზზე“, ისე, რომ ზოგიერთი «გარენათესავის» განთავსებაც განუზრახავთ და კიდეც უცდიათ ემპირიულად...

სრულიად გასაგებია, რა აზრისა და გულის სეთქებაში არიან ამ დროს უნათესაოდ დარჩენილი „ობოლი“ ერები...

ამიტომაც ამ დროისათვის მართლაც სასიცოცხლო ამოცანად აღიქმებოდა მეცნიერულად ზუსტად დადგენა იმ ისტორიული ფესვებისა, რაც საშუალებას მისცემდა, განსაკუთრებით, მცირერიცხოვან ერებს, საიმედო „ზურგის მისაყრდნობი“ ანუ „სისხლისმიერი ნათესავი“ ეპოვათ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო მეორე ასპექტი: ქართველ მეცნიერებს გაუჩნდათ შესაძლებლობა, იმ-

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

პერიული „გამთიშველი“ პოლიტიკისათვის დაეპირისპირებინათ ენათა ნათესაობის მაკონსოლიდირებული იდეა. და ეს შესაძლებლობა ქართველმა მეცნიერებმა უცთომლად გამოიყენეს, ჩამოაყალიბეს რა ქართველური ენებისა და, უფრო ფართოდ, იბერიულ-კავკასიური ენებისა და ერების ნათესაობის თეორია.

ენათა ნათესაობის იდეას, ზოგადად, და მით უფრო – ძლევამოსილი ლინგვისტური თეორიის განვითარების პროცესში, მეტ-ნაკლებად, მაგრამ აუცილებად ჰქონდა იდეოლოგიური შემადგენელი. ისტორიის ასპარეზზე ღვაწლმოსილმა, მაგრამ პოლიტიკურ-ეკონომიკურად დაჩაგრულმა ერებმა ეს ობიექტური იარაღი შეძლებისამებრ გამოიყენეს თავდაცვისა და დაზარალებული ისტორიის აღდგენისათვის, ზოგჯერ კი წართმეული წარსულის დაბრუნებისათვის. ქართულმა ლინგვისტურმა სკოლამ ბრწყინვალედ გაართვა თავი დროის ამ გამოწვევას. მან ამ თეორიის მეშვეობით ახალ ეპოქაში მტკიცე დუღაბი შეუქმნა ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას, დიდი თავგანწირვითა და ერთგულებით შენარჩუნებულს მე-20 საუკუნემდე. უფრო მეტიც, ქართულმა მეცნიერებამ და პირადად არნოლდ ჩიქობავამ, ისტორიის საერთოკავკასიური სულისკვეთებისა და ადათ-გადმოცემათა მემკვიდრეობის გათვალისწინებით, განავითარა თეორია, რომლის საფუძველზეც ფაქტობრივ ერთი თაობის დროსა და სივრცეში ჩამოყალიბდა სრულიად უნიკალური ფენომენი: **საერთოკავკასიური იდენტობის შეგნება.** და უპირველესად არნოლდ ჩიქობავამ, თავისი მეცნიერული სიმტკიცითა და პიროვნული ღვაწლით, განაპირობა ამგვარი კავკასიური ცნობიერების ფორმირება.

რა გასაკვირია, თუ იმპერიის ცენტრი ყოველი ხერხით ებრძოდა კავკასიელთა გამაერთიანებელ იდეას (თუნდაც – იდეოლოგიას) და მის პროტაგონისტს?!

ამიტომაც ვინც ამ მონაპოვრების დისკრედიტაციას ცდილობს, იგი შეგნებულად უწევს სამსახურს იმ „გამთიშველთა“ პოლიტიკას, ემსახურებოდა და ემსახურება რუსეთის ინტერესებს კავკასიაში, უპირველესად კი, ცხადია, საქართველოში!..

• • •

არნოლდ ჩიქობავას სამეცნიერო მემკვიდრეობის საერთო შეფასებისათვის მიზანშეწონილია გაკეთდეს ერთგვარი ზოგადი, შემაჯამებელი ესკიზი.

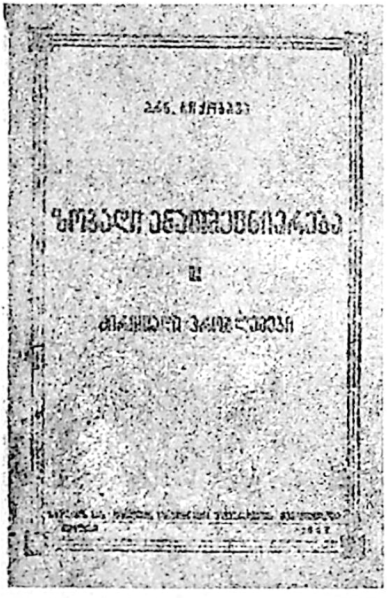
მიზეზი იმისა, თუ რა განაპირობებს დროდადრო მცდარი წარმოდგენების გავრცელებას, როგორც ჩანს, ესეც საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთი სტერეოტიპული ნიშანია: მრავალმასშტაბური მოღვაწის სახელი რომელიმე ერთ (ძირითად) იდეას ან პრობლემას გაუიგივდება და დანარჩენი მისი აქტივები თანდათანობით დავიწყების მდინარებას ეძლევა.

ცხადია, უდიდესია არნოლდ ჩიქობავას დამსახურება კავკასიოლოგიის ქართული სკოლის ჩამოყალიბებაში და მისი ღვაწლისა და სახელის უკვდავებისათვის ამ დიდი მემკვიდრეობის დაფასებაც სრულ გარანტიას წარმოადგენს.

მაგრამ, ამასთანავე, არ უნდა დაგვავიწყდეს ის, რომ არნ. ჩიქობავას სამეცნიერო მოღვაწეობის მასშტაბები მეტად მრავალმხრივია და დარგის პრობლე-

მატიკის არსებითად სრულად მომცველი. ბევრი რამ, რაც არნ. ჩიქობავამ ქართველოლოგიასა და ზოგად ენათმეცნიერებაში შექმნა, თავისი დროისათვის დარგის განვითარებაში იყო ფუნდამენტური მნიშვნელობისა. თეორიული თვალსაზრისით თითოეული მათგანი წარმოადგენდა პირველ, საფუძვლის ჩამყრელ და მაღალაკადემიურ გამოკვლევას.

- ასეთი იყო მისი ზოგადფილოსოფიური სედვები ენის ბუნების, განვითარებისა და ფუნქციონირების შესახებ – დაწყებული უადრესი მონახაზით **„ზოგადი თვალსაზრისისათვის“** („წელიწდეული“, 1923-24) და დასრულებული **„ზოგადი ენათმეცნიერებისა“** (1935 და 1945) და **„ენათმეცნიერების შესავლის“** (1952) ფუნდამენტური ტომებით.

– ასეთი იყო, როგორც ითქვა, ენის სტრუქტურის აღწერითი კვლევის სრულყოფილი ნიმუში **„მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“** (1928).

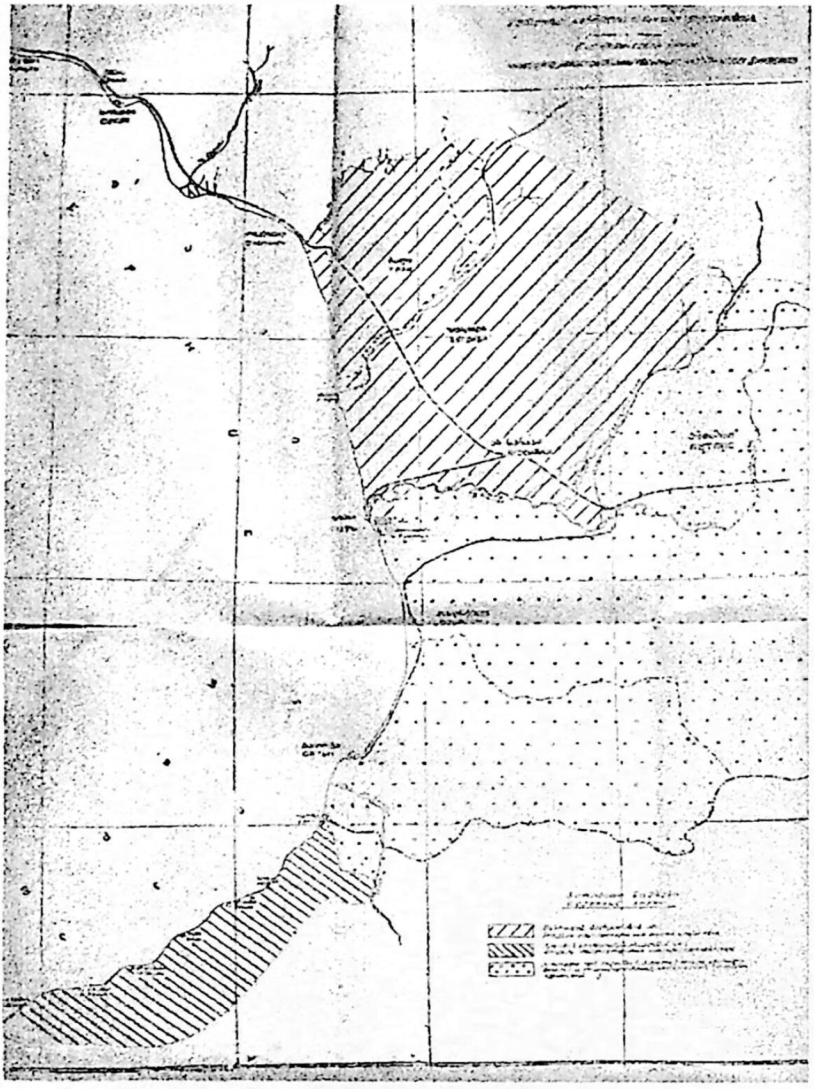

– ასეთივე იყო ცოცხალი მეტყველების აღწერითი კვლევის თვალსაზრისით **„ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“** (1936).

– ქართველური ენების შედარებითი კვლევის ურთულესი პრობლემების პირველი ფუნდამენტური და ჭეშმარიტად მაღალმეცნიერული წარმოდგენა გახლავთ **„ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“** (1938).

– პირველად იქნა ქართველურ ენათა მასშტაბით წარმოდგენილი საერთოქართველური ძირ-ფუძეების წარმომავლობისა და ამ სტრუქტურების გენეზისური ბუნების საკითხი ისეთ სოლიდურ მონოგრაფიაში,

ლაზური ქართველურ ენობრივ რუკაზე

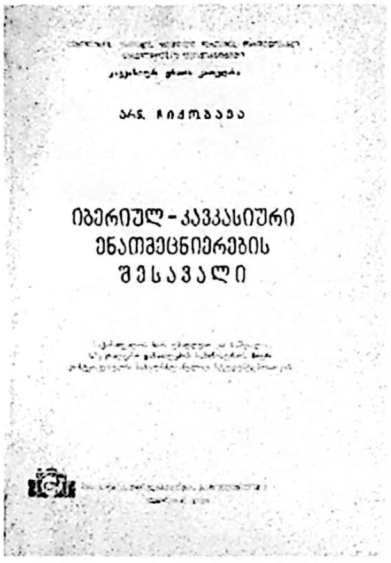
როგორიცაა **„სახელის ფუძის უძველესი აგებულებისათვის ქართველურ ენებში“** (1942). თავისი მნიშვნელობით ეს წიგნი გვერდით დაუდგება ე. ბენვენისტის ანალოგიურ შრომას ინდოევროპული ენების შესახებ, იმის მიუხედავად, რომ ამ თეორიის ზოგი დებულება (მაგ. კლასკატეგორიის ექსპონენტებისა და დეტერმინანტი სუფიქსების შესახებ) ყველას მიერ არ იქნა გაზიარებული.

– ქართველური და კავკასიური ენების ოდინდელი გრამატიკული ბუნებისა და შესაბამისი სტრუქტურების ისტორიული ფორმირების შესახებ ასეთსავე ზოგად გააზრებას პირველად გვთავაზობს არნ. ჩიქობავას მონოგრაფია **„ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში“** (1948).

– კავკასიოლოგიისათვის ორი ფუძემდებლური ტომის (**„იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“** და **„იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი“**) შესახებ უკვე ითქვა.

– ქართველოლოგიისათვის საფუძველთა საფუძველს წარმოადგენდა **„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეული,** რომელიც სწორედ არნ. ჩიქობავას პიროვნული ნებისა და ზოგადი პრინციპების წყალობით გასრულდა და გამოიცა 1950-1964 წლებში.

– თანამედროვე ქართულის **გრამატიკისა** და **სალიტერატურო ენის ნორმების** სრულიად ახალი კონცეფცია.

უფრო მეტი დეტალიზების, სხვა მნიშვნელოვანი ნაშრომების დასახელების გარეშეც სრულიად აშკარაა, რომ არნოლდ ჩიქობავას მართლაც საპატიო ადგილი

უჭირავს ქართველოლოგიისა და კავკასიოლოგიის ფუძემდებელთა შორის, იმათ შორის, ვისი ნაღვაწიც დროის გავლენას არ ექვემდებარება.

* * *

დიახ: დრო და სივრცე გახლდათ ასეთი – ყველაფერი დასაცავი იყო:

წარსული და აწმყო, ისტორია და მემკვიდრეობა...

ქართული სამეცნიერო აზრი და ქართული უნივერსიტეტი...

ქართული ენა და ქართული სელოვნება...

ეროვნული განათლება და ზნეობრივი ორიენტირები...

და არნოლდ ჩიქობავაც – უნივერსიტეტის მესაძირკვლეთა გვერდით – ყოველივე ღირებულის თვალმოუხუჭავი დარაჯი, თავდადებული დამცველი და შეუპოვარი პოლემისტი იყო. როგორც ნოდარ ანდღულაძე წერდა, „არნოლდ ჩიქობავას ადამიანური სიმაღლე, მორალური სისპეტაკე და სიმტკიცე მისი მეცნიერული მონაპოვრის ტოლფასია“.

ცნობილია, თუ რა როლი შეასრულა მან, როდესაც დიმიტრი უზნაძის ცნობილი თეორიის დაცვა აღმოჩნდა საჭირო გავეშებული საბჭოთა იდეოლოგიისაგან.

რაც მთავარი, მას ათწლეულების განმავლობაში უსდებოდა დაეცვა ქართული უნივერსიტეტის, ქართველოლოგიური სამეცნიერო სკოლების თეორიული მონაპოვრები, ქართული ენის საარსებო სივრცე საშიში და ჟინიანი პოლიტიკურ-სპეკულანტური შემოტევებისაგან.

სწორედ ამ ნიშნით იყო აღბეჭდილი არნოლდ ჩიქობავას მკვეთრი გამოსვლა ე. წ. მარიზმის წინააღმდეგ ენათმეცნიერებაში.

ცნობილი საენათმეცნიერო დისკუსია 1950 წლის 9 მაისს გაიხსნა გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნებული არნ. ჩიქობავას წერილით „საბჭოთა ენათმეცნიერების ზოგიერთი საკითხის შესახებ (სადისკუსიო სტატია)“, რომელიც სამართლიანად ითვლება გადამწყვეტ მომენტად იმდროინდელი საბჭოური ენათმეცნიერების განვითარების გზაზე და ეს ფაქტი განსაკუთრებულ წვლილად მიიჩნევა არნოლდ ჩიქობავას მრავალმხრივ სამეცნიერო მოღვაწეობაში; ამას თითქმის უგამონაკლისოდ აღ-

ნიშნავდა ყველა – საქართველოშიც და მის ფარგლებს გარეთაც.

მაგრამ დამაფიქრებელია, რომ დისკუსია მიმდინარეობს იმ დროს, როცა საბჭოურ სივრცეშიც და, განსაკუთრებით, ქართულ ენათმეცნიერებაში არა მხოლოდ საკმაოდ მკვიდრად აქვს ფესვები გადგმული მსოფლიო თეორიულ მონაპოვრებს, არამედ ეს თეორიები პრაქტიკულად არის რეალიზებული ცნობილ ენათმეცნიერთა ფუნდამენტურ ნაშრომებში. სხვას რომ თავი დავანებოთ, უკვე 20-იანი წლებიდან, ეროვნული უნივერსიტეტის მოღვაწეობის დასაწყისიდანვე, მკვიდრ თეორიულ ბაზისს ქმნის აკაკი შანიძის, გიორგი ახვლედიანის, იოსებ ყიფშიძის, არნოლდ ჩიქობავას ფუძემდებელი კვლევები აღწერითსა თუ შედარებით ენათმეცნიერებაში;

ნიკო მარი (1864-1934)

სახელდობრ: ა. შანიძის მონოგრაფია პირის ნიშნების შესახებ, მისი ერთიანი გრამატიკული მოძღვრება...; გ. ახვლედიანის ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები; არნ. ჩიქობავას „მარტივი წინადადების პრობლემა", „შედარებითი ლექსიკონი", ზოგადენათმეცნიერული სახელმძღვანელო ნაშრომები...

თანაც ამ (დისკუსიის) დროისათვის, მართალია, იდეოლოგიურად საშიში, მაგრამ უკვე აშკარად კარიკატურული ფორმა აქვს მიღებული მარიზმის "აჩრდილს"... გავიხსენოთ: არნ. ჩიქობავას კრიტიკული პათოსით გამსჭვალული მოხსენება ჯერ კიდევ დისკუსიამდე 10 წლით ადრე აქვს რუსეთში ნაკითხული და 1941 წელს „ენიმკის მოამბეში" გამოქვეყნებული.

ამიტომაც უნდა ვივარაუდოთ, რომ წმინდად ლინგვისტური შეხედულებების შიდასაბჭოური კოლიზია დისკუსიის წამოსაწყებად მხოლოდ საბაბს წარმოადგენდა, რომლის უკანაც სერიოზული იდეოლოგიური მიზანი იყო დაფარული. ვფიქრობთ, ეს განაზრახი დღეს არცთუ ძნელი წასაკითხია...

ნ. მარის შეხედულებებთან პოლემიკის წმინდად ენათმეცნიერულ ასპექტებს სამეცნიერო-პედაგოგიური საზოგადოება ძირითადად იცნობს არნ. ჩიქობავას ორი ქრესტომათიული ნაშრომით, რომელთაგან ერთი ჯერ კიდევ 1926 წელს გამოქვეყნდა (ჩიქობავა 1926), ხოლო მეორე – 1940-41 წლებში (ზემოდასახელებული ნაშრომი) (ჩიქობავა 1941). აშკარაა, რომ პირველიეე ნაშრომი უაღრესად ნათლად გამოკვეთს დამოკიდებულებას: ნ. მარის კვლევების (თანაც, მათგან ყველაზე აკადემიურის) წმინდად პროფესიული შეფასების თვალსაზრისით არნ. ჩიქობავამ უკვე 1926 წელს სრულად გამოხატა

საკუთარი პოზიცია, როდესაც მარის „ძველი ქართული ენის გრამატიკის“ (1925 წ.) ვრცელი, ამომწურავი და, ფაქტობრივ, გამანადგურებელი რეცენზია გამოაქვეყნა. შესაბამისად: თუ არა რაიმე სხვა მოტივი, ამ რეცენზიის შემდგომ მართლაც ძნელად გაუჩნდებოდა ავტორს სურვილი იმავე ობიექტს დაჰბრუნებოდა (მიუხედავად იმისა, რომ ამ რეცენზიაში, ცხადია, ყველა არსებულ პრობლემას არ შეხებია). ამ რეცენზიაში ახალგაზრდა მკვლევარმა მართლაც გამანადგურებელი შეფასება მისცა მეცნიერების უდიდესი ავტორიტეტის კვლევის შედეგებს:

„იაფეტიდოლოგიის კოსმიური ჰიპოთეზებისათვის მებრძოლ აკად. ნ. მარს მეცნიერება ათასწილ უფრო მეტს მადლობას უძღვნიდა, პრეისტორიული ადამიანის დაუდეგარ ცნობიერებაში შეუზღუდველი თარეშის ნაცვლად ისტორიულ სინამდვილეში არსებული ფაქტების შესახებ – ამ ფაქტებით განსაზღვრული აზრები წარმოედგინა, თუნდაც „ძველი ქართულის გრამატიკის“ მსგავსად.

თქმა არ უნდა, მაშინ ასეთი გრამატიკა, სხვა მეთოდოლოგიურსა და ფაქტიურ საფუძველზე დამყარებული, შეუდარებლად მეტი მეცნიერული ღირებულების მატარებელი იქნებოდა“ (ჩიქობავა 1926: 168).

არადა, გაბედულება და მეცნიერული თავდადება ნამდვილად სჭირდებოდა საბჭოთა პერიოდში იდეოლოგიური მანტიით მოვლენილი მარის მოძღვრების კრიტიკას. სწორედ მეთოდოლოგიური მიზანდასახულების მოხსენებას წაიკითხავს 1940 წელს ლენინგრადში არნ. ჩიქობავა და ის 1941 წელს გამოქვეყნდება "ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის

(ენიმკის) მოამბეში"; ამ ნაშრომის მე-7 ნაწილი ეთმობა ნ. მარის თეორიას ენის შესახებ. აღნიშნულის გათვალისწინებით, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ეს მოხსენება რუსეთში ვერ გამოქვეყნდა და მომდევნო წელს რუსულადვე დაიბეჭდა „ენიმკის მოამბეში".

ამ ვრცელი ნაშრომის ბოლო ნაწილი ეძღვნება მარის თეორიული პოსტულატებისა და შესაბამის მოსაზრებათა დინამიკის შეფასებას. მაგრამ ამ შეფასებათა ძირითადი ნაწილი არნ. ჩიქობავას უკვე კარგა ხნის წინ აქვს გაცხადებული.

ამ მოხსენების ძირითადი სიახლე ის არის, რომ აქ პირველად ჩნდება ენის ფილოსოფიის ის თემა, რომელიც ათი წლის შემდეგ ენის როლის განსაზღვრაში მეთოდოლოგიური რევოლუციის არსებით ქვაკუთხედად იქცევა.

საკითხი ეხება ენის „ზედნაშენურ" კატეგორიად მიჩნევას.

ოლონდ ამ ეტაპზე მეცნიერს თვით ეს საკითხი შემოაქვს ფაქტის კონსტატაციის სახით, ყოველგვარი კრიტიკული შენიშვნის გარეშე, მაგრამ საკმაოდ ძლიერი აქცენტირებით, ვინაიდან მიმოხილვას სწორედ ამის აღნიშვნით იწყებს:

„დიდი საბჭოთა მეცნიერი-ფილოლოგის, ლინგვისტის, არქეოლოგის – აკად. ნ. მარის უზარმაზარ დამსახურებას საბჭოთა ენათმეცნიერების წინაშე – ენის არსის განსაზღვრაში – წარმოადგენს საკითხის დასმა ადამიანური ენის ზ ე დ ნ ა შ ე ნ ურ ი ბ უ ნ ე ბ ი ს შესახებ" (ჩიქობავა 1941: 386).

მოხსენების პუბლიკაციისას ავტორი აღნიშნავს, რომ ეს მიმოხილვა წარმოადგენდა შესავალ ნაწილს „ზოგა-

დი ენათმეცნიერების“ მე-2 ტომისას. ეს ტომი გამოიცა 1945 წელს (ჩიქობავა 1945) და, მართლაც, ძირითადი დებულებები ნ. მარის (და სხვათა) მეცნიერული შეხედულებების შესახებ გარკვეული რედაქტირებით ამ წიგნშიც არის ასახული. რაც მთავარია, ზემომითითებული აქცენტი ენის „ზედნაშენურობის“ შესახებ აქაც ხაზგასმით არის ფიქსირებული.

ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ არნ. ჩიქობავამ დისკუსიამდე მინიმუმ ათი წლით ადრე გამოკვეთა ის, რაც უნდა ყოფილიყო ძირითადი ორიენტირი ენის არსისა და საკაცობრიო როლის მსოფლმხედველობრივი გადააზრების დროს.

და, აი, სერიოზული იდეოლოგიური კამპანიის სიგნალი აღმოჩნდა არნ. ჩიქობავას სადისკუსიო წერილი, რომელიც 1950 წლის გაზაფხულზე საბჭოეთის მთავარ გაზეთში „პრავდაში“ გამოქვეყნდა.

თუ ამ დისტანციიდან შევაფასებთ, მთავარი საბედისწერო შეცდომა, რომელიც ნ. მარმა „ახალი მოძღვრების“ უნივერსალურობის წარმოჩენის დროს დაუშვა, ეს იყო ის, რომ მან ეს თეორია სოციალისტურ იდეოლოგიას დაუკავშირა და ერთადერთ მარქსისტულ-ლენინურ მეცნიერებად გამოაცხადა.

მაგრამ იყო კი ეს შეცდომა?

რაც მთავარია, ეს „ერთადერთობა“ საჭირო რაკურსით იქნა გამოყენებული „დისკუსიის“ დროისათვის.

თუ არა ეს იდეოლოგიური მიზანი, შესაძლებელი იყო მარის ახალი ლინგვისტური თეორიის უნაყოფობის ჩვენება დასრულებულიყო ოთხელემენტოვანი მეთოდის პრაქტიკული უუნარობის გამოაშკარავებით (რაც საკმა-

ოდ თვალსაჩინო მაგალითებით ჰქონდა კიდეც წარმოჩენილი არნ. ჩიქობავას).

საინტერესოა, როგორ ხდება გადასვლა ნ. მარის თეორიის იდეოლოგიურ ასპექტზე?

არნ. ჩიქობავა წერს: „ნ. მარის თეორიის ეს საკუთრივ ლინგვისტური მოსაზრებები მოპირკეთებულია (облицованы) ორი ზოგადმეთოდოლოგიური ხასიათის დებულებით: ენა ზედნაშენი მოვლენაა; ყველა ენა კლასობრივია: არაკლასობრივი ენები არც ყოფილა და არც იქნება; ეს არის მხოლოდ მომავალი არაკლასობრივი საზოგადოების საქმე“ (ჩიქობავა 1951: 13).

ენათა განვითარებაში სტადიალური თეორია ქადაგებდა „მყისიერ აფეთქებებს“ და ენათა შერწყმის პრინციპს. ენათა შერწყმა განვითარების უნივერსალურ კანონად ცხადდებოდა. რაც მთავარია, ეს „კანონი“ გამოყენებული იყო არა მოვლენათა ისტორიული ახსნისათვის, არამედ ეს იყო პირდაპირი შეთავაზება საყოველთაო მოდელისა ერთიან იდეოლოგიურ სივრცეში ენათა დაჩქარებული (დაპროგრამებული) ასიმილაციისათვის. სწორედ ამ ასპექტით არათუ უხიფათო, არამედ ავისმომასწავებელი იყო ამ იდეის „ჭეშმარიტად“ მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მანტიით შემოსვა.

* * *

ამ კლასობრივი, აგრესიული და სუბმარქსისტული პოზიციის უკუგდება იმ ეპოქაში ალბათ მხოლოდ „პროლეტარიატის ბელადის" სახელით იყო შესაძლებელი და ეს სიტყვებიც მხოლოდ მისი სახელით შეიძლება წარმოთქმულიყო: „ეჭვი არ არის, რომ შერწყმის თეორიას არ შეუძლია რაიმე სერიოზული მისცეს საბჭოთა ენათმეცნიერებას" (Сталин 1950).

შეიძლება ვთქვათ, რომ ამ საფუძველზე ჩამოყალიბდა ახალი იდეა ენის განსაკუთრებული სტატუსისა ბაზისურ და ზედნაშენურ კატეგორიათა მარქსისტულ-ლენინურ დიქოტომიაში.

ეს მოასწავებდა სრულიად ახალ მიმართულებას საბჭოურ ჩაკეტილ სისტებაში. ღიად გამოცხადება იმისა, რომ „ეროვნული ენა არის ეროვნული კულტურის ფორმა" და ეროვნული ენების „აყვავება" მოსალოდნელია მაშინაც კი, როდესაც სოციალიზმი „მსოფლიო მასშტაბით გაიმარჯვებს", ცხადია, იმ იდეოლოგიურად დაგეგმარებულ დროსა და სივრცეში არსებით შემობრუნებას ნიშნავდა ნაციონალური ენებისა და კულტურებისაკენ.

უთუოდ ეს იყო საფუძველიც და მოტივიც ქართველ მეცნიერთა გამორჩეული, განსაკუთრებული აქტიურობისა ამ (იდეოლოგიური) მიმართულებით.

კიდევ ერთი არაპირდაპირი არგუმენტი იმისათვის, რომ პოლიტიკის წილი 50-იანი წლების დისკუსიაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი იყო:

თავისი სპეციალური ბროშურის მე-18 გვერდზე არნ. ჩიქობავა აშკარად მიზანმიმართულად უბრუნდება ნ. მარის ადრინდელ „ცოდვას" – ოთხელემენტოვან თეორიას და დასძენს: „მარისტები ოთხელემენტოვანი ანა-

ლიზისგანაც კი მოკლე დროით გათავისუფლდნენ: 1940 წელს ელემენტური ანალიზი მიჩნეულ იქნა ზედმეტად, 1949 წელს კი ისევ დაუბრუნდნენ მას, თუმცა იცოდნენ, რომ ეს მოძღვრება დამტკიცებული არ არის". აქ შენიშვნის ადრესატზე კონკრეტული მინიშნება არ კეთდება, მაგრამ სქოლიოში ჩნდება საინტერესო კომენტარი:

„ელემენტური ანალიზის პრინციპი გამოსადეგი მხოლოდ თურქი რასისტების თავისუფალი სავარჯიშოებისათვის (для вольных упражнений) თუ იქნება, რომლებიც ერთელემენტოვანი ანალიზის გზით „ამტკიცებენ", რომ დედამიწის ყველა ენის ყველა სიტყვა დადის ერთ ელემენტზე – თურქული – „აღ", „აკ" „თეთრი" და, შესაბამისად, აცხადებენ, რომ ყველა ენა წარმოიშვა თურქულისაგან" (ჩიქობავა 1951$_2$: 18) (შდრ.: „ენათმეცნიერების შესავალში" თურქული თემა სხვა რედაქციით არის წარმოდგენილი(ჩიქობავა 1952: 397)).

გავიხსენოთ, როდის შემოიტანა არნ. ჩიქობავამ მარის თურქი „მიმდევრების" თემა.

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რატომ დაუკავშირდა მარის ოთხელემენტოვანი თეორია თურქულ ერთელემენტოვან აბსურდს?

ამისათვის უთუოდ უნდა გავიხსენოთ ის, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე დაიწყო საკმაოდ ინტენსიური და, რაც მთავარია, საფუძვლიანი სამეცნიერო-იდეოლოგიური შეტევა თურქეთის მიერ მიტაცებული ტერიტორიების შესახებ. დღეისათვის ეს დოკუმენტები განსაჯაროებულია და ყველას შეუძლია გაეცნოს, რამდენად საფუძვლიანად არის დამუშავებული ეს თემა, მაგალითად, სიმონ ჯანაშიას სპეციალურ ნარკვევში...

ამავე კონტექსტში უნდა წავიკითხოთ არნ. ჩიქობავას ერთი წერილი – „რამდენიმე შენიშვნა ლაზების შესახებ“, რომელიც 1945 წლის 20 დეკემბერს გამოქვეყნდა „ზარია ვოსტოკაში“. ამ წერილის დასაწყისიდანვე თვალსაჩინოა მისი კავშირი ზემომოყვანილ სქოლიოსთან:

„თურქული ლინგვისტური „თეორიის“ თანახმად („Гюнеш-Дил“ – „язык солнца“), ყველა ენა დაიყვანება თურქულზე....“ (ჩიქობავა 1945$_2$).

მეცნიერის შეფასებით: „მეცნიერებასთან, საზოგადოდ, და ლინგვისტიკასთან, კერძოდ, „გიუნეშ-დილის“ თეორიას არავითარი საერთო არა აქვს“.

ხოლო აქტიური პუბლიცისტური პათოსი, გამჟღავნებული წერილის დასასრულს, საკმაოდ იშვიათია მეცნიერის მემკვიდრეობაში:

„ისტორია არ გვაპატიებდა ჩვენ, რომ გულგრილი მაყურებლები აღმოვჩენილიყავით იმისა, თუ როგორ ქრება ჩვენს თვალწინ ერთ-ერთი ქართველური ტომი თავისი მდიდარი ისტორიული წარსულით, არსებობისათვის ბრძოლაში გამძლეობის შთამბეჭდავი ძალით“ (ჩიქობავა 1945$_2$).

* * *

არნოლდ ჩიქობავასეული ზემოაღნიშნული მასშტაბური გააზრების სფეროში იმთავითვე მოექცა ქართულ-ქართველური ლექსიკოგრაფია-ლექსიკოლოგიის პრობლემები, როგორც შემსწავლელი ენობრივი სისტემის იმ უმნიშვნელოვანესი უბნისა, რომელიც ყოველი კონკრეტული ენის ძირითად საფუძველს შეადგენს. ერ-

თი მხრივ, ქართულ-ქართველური ენების გრამატიკული წყობის თანამედროვე – სტრუქტურულმა – გააზრებამ, მეორე მხრივ, ქართველური ენების მიმართ ისტორიულ-შედარებითი კვლევის აქტუალობამ, ხოლო, მესამე მხრივ, დიდი ისტორიისა და არსებითი პოლიტიკური დატვირთვის მქონე თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ამოცანებმა, მკვლევრის წინაშე გარდაუვალად დააყენა საკითხი მრავალმხრივი პრაქტიკულ-აღწერითი თუ შედარებითი ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიის განვითარებისა.

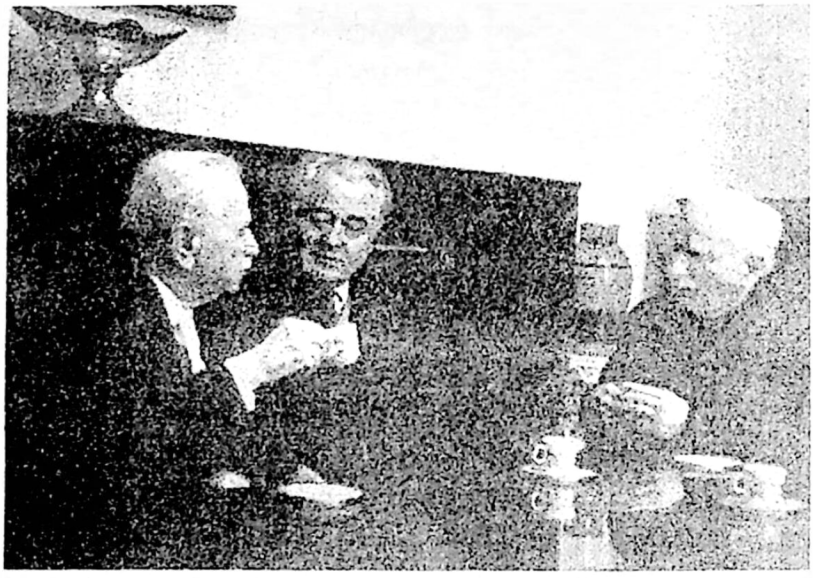
ენის კვლევის ამოცანების ზოგადენათმეცნიერული გააზრება მკვლევარს შესაძლებლობას აძლევდა ზუსტად განესაზღვრა ლექსიკური ფონდის მნიშვნელობა მიმდინარე ენობრივი მშენებლობისა თუ მისი ისტორიის შესწავლის საქმეში. ეს გააზრება კი გულისხმობდა, ერთი მხრივ, სალიტერატურო ენისა და მისი სხვადასხვა ქვესისტემის ლექსიკის სრულყოფილ აღწერას, მეორე მხრივ კი – ისტორიული და შედარებითი კვლევის დაფუძნებას საიმედო ლექსიკოლოგიურ ბაზისზე.

უკვე ცნება „ძირითადი ლექსიკური ფონდისა“, რომელსაც არაერთგზის ეყრდნობა მკვლევარი, ამ თვალსაზრისით არის მნიშვნელოვანი თეორიული დატვირთვის შემცველი, ვინაიდან ეს ცნება თავისთავში გულისხმობს როგორც ზემოხსენებულ აღწერით ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიას, ასევე ისტორიული ლექსიკის კვალიფიციურ დახარისხებას. ეს კი, თავის მხრივ, აუცილებელი პირობაა ისტორიულ-შედარებითი ძიების სათანადო დონეზე წარმართვისათვის; როგორც არნ. ჩიქობავა წერდა: „ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვების ზუსტად გამოყოფა არაა ადვილი, მაგ-

რამ ცნება ძირითადი ლექსიკური ფონდისა უაღრესად მნიშვნელოვანი ცნებაა როგორც ლექსიკის თანამედროვე ვითარებაში, ისე ლექსიკის ისტორიაში გარკვევის თვალსაზრისით“ (ჩიქობავა 1952: 186).

აშკარაა, რომ თუნდაც „ძირითადი ლექსიკური ფონდის“ განსაზღვრა მოითხოვს როგორც აღწერითი, ასევე ისტორიული ლექსიკოლოგიის წინაშე მდგარი პრობლემების სრულად გააზრებას. ამავე დროს, მოსალოდნელია, რომ აღწერითი ლექსიკოლოგიის პრობლემების დამუშავება უსწრებდეს წინ და უქმნიდეს საფუძველს ლექსიკის ისტორიულ და ისტორიულ-შედარებით კვლევას. მაგრამ დაგროვილი პრობლემებისა და დროის ობიექტურად დასაზღვრული განზომილების გათვალისწინებით, მკვლევარი არსებითად ერთდროულად წარმართავს ძიების ინტერესებს რამდენიმე მიმართულებით – აღწერითითაც და შედარებითითაც. აქედან გამომდინარე, ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიის აქტუალური პრობლემები არნ. ჩიქობავას კვლევითი და სამეცნიერო-ორგანიზაციული საქმიანობის საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდში ერთ-ერთ უმთავრეს მიმართულებად წარმოგვიდგება.

ენათმეცნიერული აზრის ისტორიის თვალსაზრისით, არნოლდ ჩიქობავას მოღვაწეობა ქართული ლექსიკოლოგიისა და ლექსიკოგრაფიის სფეროში შეიძლება შეფასდეს როგორც **სრულიად ახალი, თვისებრივი ეტაპი** ქართულ-ქართველური ენების მდიდარი და მრავალფეროვანი ლექსიკის აღწერისა და მეცნიერული შესწავლის საქმეში. ამ ახალი ეტაპის შესაქმნელად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა დიდი მეცნიერის მრავალმხრივ ლექსიკოლოგიურ საქმიანობას – რო-

აკ. შანიძე, ი. ვეკუა, არნ. ჩიქობავა

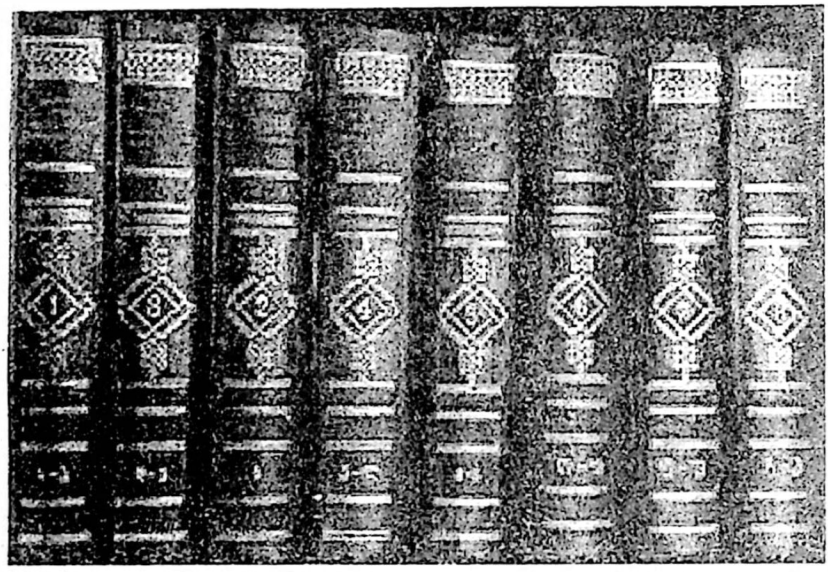
გორც თეორიული პრობლემების გადაწყვეტის, ასევე პრაქტიკული და ორგანიზაციული საკითხების მოგვარების მიზნით.

არის სიმართლის წილი იმის აღნიშვნაში, რომ მეცნიერმა გარკვეული მსხვერპლი გაიღო, როდესაც კარგა ხნით გვერდზე გადადო თავისი თეორიული გამოკვლევები და დიდი დრო და ენერგია შეალია არა მარტო ლექსიკოლოგიური, არამედ პრაქტიკული ლექსიკოგრაფიული ამოცანების გადაწყვეტას; მაგრამ, ამავე დროს, არც იმის აღნიშვნა იქნება ზედმეტი, რომ ეს იყო მკვლევრის მოღვაწეობის ერთი აუცილებელი ეტაპი – უწინარესად სწორედ ენის სტრუქტურისა და ისტორიის ფუნდამენტურად გააზრების მიზნებს დაქვემდებარებული.

უპირველესად, ამოსავალი სახელმძღვანელო ცნებები – ისტორიზმი და მემკვიდრეობა – მოითხოვდა შესაბამისი მონაპოვრების სათანადოდ შესწავლასა და შეფასებას. ამაში იგულისხმება როგორც გრამატიკული აზრის საფუძვლიანი ანალიზი, რასაც მნიშვნელოვანი დრო და ადგილი დაუთმო მკვლევარმა, ასევე, კონკრეტულად, არსებული ლექსიკოგრაფიული მემკვიდრეობის სრულად გათვალისწინება თეორიული თუ პრაქტიკული თვალსაზრისით. ამ კუთხით განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის ყურადღება, რაც მეცნიერმა დაუთმო ამ მემკვიდრეობის მშვენებას – სულხან-საბას „სიტყვის კონას“ (ჩიქობავა 1959).

უპირველესად სწორედ ისტორიის გააზრებით არის გასაგები ის მნიშვნელობა, რასაც არნ. ჩიქობავა „განმარტებით ლექსიკონს“ ანიჭებდა ერის ცხოვრებაში: „ლექსიკონი ხალხის პირველ წიგნად თქმულა“. – ისევე, როგორც „დედა-ენა“ ბავშვის პირველ წიგნს წარმოადგენს. ჩვენ მოგვეპოვება მდიდარი მრავალსაუკუნოვანი მწერლობა, გვაქვს ეროვნული უნივერსიტეტი და მეცნიერებათა აკადემია; უხერხული იქნებოდა, ვრცელი განმარტებითი ლექსიკონი არა გვქონოდა“, – წერდა იგი „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ბოლო (VIII) ტომის წინასიტყვაობაში.

სწორედ ქართული ენის სისტემისა და სტრუქტურის ფუნდამენტური გააზრება შეიძლება ყოფილიყო საიმედო საფუძველი ისეთი მასშტაბური საქმის წამოსაწყებად, როგორიც იყო „განმარტებითი ლექსიკონის“ სამუშაოები. ამგვარი საქმის წარმატება შეუძლებელია ყოველი დეტალის უზუსტესი გათვლის გარეშე; ლექსიკოგრაფიული ამოცანების გადასაწყვეტად ენის ბუ-

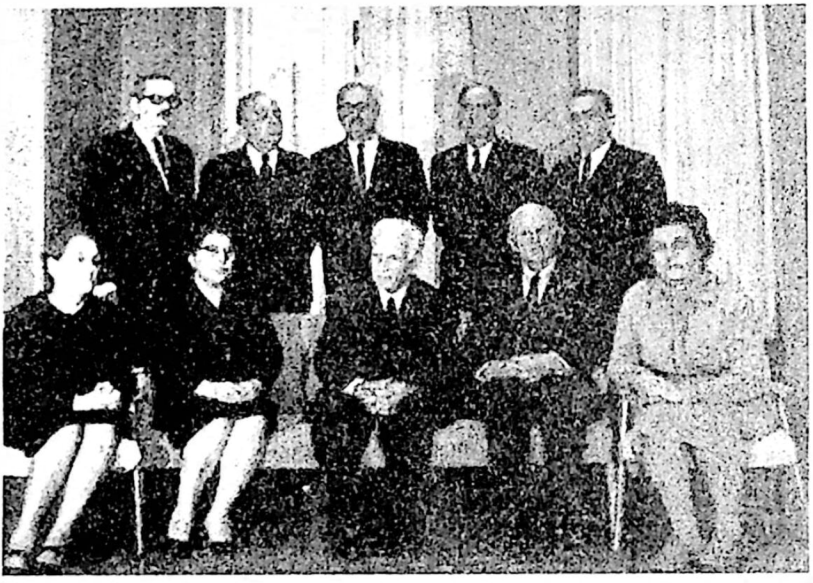

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 8-ტომეული

ნებისათვის ადეკვატური მეთოდისა და პრინციპების შემუშავების გარეშე. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“, შეიძლება ითქვას, არის სანიმუშო მაგალითი სალექსიკონო პრინციპების ზუსტი განსაზღვრისა და შესაბამისი ლექსიკოგრაფიული სამუშაოების ოპტიმალური ორგანიზაციისა. მეტიც, ეს არის თითქმის ერთადერთი კოლექტიური მასშტაბური სამუშაო საქართველოში, რომელიც წარმატებით დაგვირგვინდა. და ეს წარმატება უნდა მივიჩნიოთ შედეგად წარმმართველი მძლავრი გონებისა და განუხრელი პიროვნული ნებისა, რომელმაც გაანეიტრალა ამგვარი მოვლენის აუცილებლად თანმხლები აშკარა თუ ფარული წინააღმდეგობები და ერთი მიმართულებით გააერთიანა ქართველოლოგთა მნიშვნელოვანი, ზოგჯერ წინააღმდეგობრივი ძალებიც კი.

შეიძლება ითქვას, რომ თუნდაც მხოლოდ ორგანიზაციული თვალსაზრისით „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“ ჩადგება ისტორიულად მოგებულ მნიშვნელოვან ბრძოლათა რიგში. შემთხვევითი არ იყო, რომ, სრულიად მიუკერძოებელი შეფასებებით, ეს ლექსიკონი გვერდით დაუყენეს ქართული ენის ისეთ უკვდავ ძეგლს, როგორიც არის „ვეფხისტყაოსანი“. ხოლო გამოჩენილი ქართველოლოგი ჰანს ფოგტი წერდა: „ეს არის ძეგლი, აღმართული ენისა და მისი ძველი ათასხუთასწლოვანი ლიტერატურის სადიდებლად და საამაყოდ მათთვის, ვინც ჩაიფიქრა ეს სასიქადულო საქმე და ვინც განახორციელა იგი“.

მაგრამ ამ გამარჯვების საწინდარი მაინც ქართული ენის სისტემისა და სტრუქტურის ის თეორიული გააზრებები იყო, რომელიც „განმარტებით ლექსიკონის“ პრინციპებს დაედო საფუძვლად, დაწყებული, ვთქვათ, ერთი შეხედვით, ისეთი უმნიშვნელო საკითხით, როგორიც სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ადგილია სალექსიკონო ერთეულთა რეესტრში და დამთავრებული ისეთი რევოლუციური ცვლილებით, როგორიც ზმნის ძირითად სალექსიკონო ერთეულად აწმყოს მესამე პირის შერჩევაა (ქეგლ 1950: 082). რა პოზიციიდანაც არ უნდა მივუდგეთ ამ არჩევანს, ერთი რამ უეჭველია: ამგვარი გადაწყვეტილება მიღებულია ქართული ზმნის როგორც ფორმაწარმოებითი, ისე სიტყვაწარმოებითი ასპექტების სრული გათვალისწინებით. შემთხვევითი არ არის, რომ ლექსიკონის მთავარმა რედაქტორმა აუცილებლად მიიჩნია ამ ლექსიკონისათვის ქართული ენის სრულიად ახლებური გრამატიკული ნარკვევის წამძღვარება (მთელი აკადემიური წინასიტყვაობის კონტექსტით),

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რედაქტორები:
არნ. ჩიქობავა (მთავარი რედაქტორი), გ. წერეთელი,
ქ. ლომთათიძე, მ. მესხიშვილი, თ. შარაძენიძე, მ. ჭაბაშვილი,
ივ. გიგინეიშვილი, ბ. ფოჩხუა, ო. კახაძე და პ. გაჩეჩილაძე

რომლის დანიშნულება და კონცეპტუალური საფუძველი ჯერ კიდევ მოითხოვს სათანადო გააზრებას.

ქეგლის შედგენის ძირითადი პრინციპები, რომელიც ცალკე ბროშურად განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემამდე 5 წლით ადრე გამოქვეყნდა, გამოირჩევა სიზუსტით, სინათლითა და ლაკონიზმით (სულ სამი ნაბეჭდი ფურცელია!). აქ გათვალისწინებულია ყველა ის ძირითადი მომენტი, რაც, ქართული ენის ბუნებიდან გამომდინარე, განმარტებითი ლექსიკონის შედგენას უნდა დაედოს საფუძვლად. ხაზი გაესმის ზმნური სალექსიკონო ერთეულის შერჩევის პრინციპულ სიახლეს

და, ტრადიციულ პოზიციასთან მიმართების გათვალისწინებით, შესაბამის პუნქტებში პოლემიკური პათოსიც შეიგრძნობა:

„ქართული ზმნის თავისებურებასთან შეფარდებით **კანონზომიერია ზმნა წარმოდგენილი იყოს არა მასდარით** (ზოგ ზმნას მასდარი არც ეწარმოება: შესცინის, მისტირის...), არამედ **პირიანი ფორმით,** სახელდობრ, **მესამე პირის ფორმით.** ეს მესამე პირი აწმყოსია (ხოლო თუ ზმნას აწმყო არა აქვს – მყოფადისა იქნება): **ჭრის... აკეთებს... (გადმოსცემს, აღმოუჩენს)**...

თუ ზმნას მასდარით წარმოვადგენდით, **აღურიცხველი დარჩებოდა მრავალი ისეთი ერთეული,** რაც ქართული ზმნისათვის ნიშანდობლივია და რის ტოლი ოდენობაც სხვა ენებში ცალკე სალექსიკონო ერთეულადაა გამოყოფილი...

ამა თუ იმ ენის ლექსიკონმა უნდა ასახოს სათანადო ენის ლექსიკის თავისებურება. **ქართული ლექსიკის თავისებურება ლექსიკონში არ გამოჩნდება, თუ ზმნურ ერთეულებს მათი შესაფერისი ადგილი არ დაეთმო.** ზმნური ერთეულები მათთვის კუთვნილ ადგილს ვერ დაიჭერს, თუ ნაზმნარ სახელებზე დავალაგეთ“... (ქეგლ 1950: 5).

ამ მიმართებით გარკვეული შეფასებითი მნიშვნელობა აქვს არნ. ჩიქობავას იმ მითითებას, რომელიც „განმარტებითი ლექსიკონის“ ერთტომეულის მთავარი რედაქტორის წინასიტყვაობაში გვხვდება: „...მასდარის (სახელზმნის) წყალობით ლექსიკონში ზმნა ხელოვნურად იყო გაღარიბებული. აწმყოს ფუძის მეშვეობით ზმნამ ლექსიკონში მოიპოვა ის ადგილი, რაც მას ენაში უკავია.

მთავარია ის, რომ სალექსიკონო ერთეულად შერჩეულია ზმნის ის ფუძე, რისგანაც მასდარი (სახელზმნა) იწარმოება და რამაც **ქართული ზმნის ლექსიკურ-სემანტიკური სიმდიდრის გამოვლენა ლექსიკონში შეგვაძლებინა"** (ქეგლ 1986: 6).

ქართული ზმნის ბუნებასთან დაკავშირებული ეს პრინციპი ორი არსებითი ასპექტით იქცევს ყურადღებას: პირველი ის, რასაც თვით პრინციპებში გამოკვეთილად გაესმის ხაზი – ზმნის ლექსიკური შესაძლებლობის სრული გამოვლენა, მეორე მხრივ კი – ყველა ლექსიკონისათვის სავალდებულო ეკონომიის პრინციპი, იმ ფლექსიურ მონაცემთაგან განყენების პრინციპი, რაც ლექსიკურ მნიშვნელობასთან არ არის უშუალოდ დაკავშირებული. ამ შემთხვევაში არსებითი ის არის, რომ აწმყო-მყოფადის დიფერენციაციის შემდგომ სწორედ აწმყომ შეიძინა მიმართულება-ორიენტაციის გამოხატვისაგან განყენებული ასეთი მონაცემის მნიშვნელობა. ამავე დროს, ამ არჩევანში სემანტიკური თვალსაზრისით ნიშანდობლივია მეტი შესაბამისობა ზმნურ ლექსიკურ შინაარსთან, მის დროულ-ასპექტურ ბუნებასთან, ხოლო ფორმალურად – პარადიგმატული პრინციპის დაცვა, რაც გულისხმობს ფლექსიური პარადიგმის ერთ-ერთი – მთელი სისტემის გათვალისწინებით, ოპტიმალური – წევრის არჩევას ლექსიკურ წარმომადგენლად (და თუ ეს პრინციპი გზადაგზა რამდენადმე დაირღვა, ამაში თვით პრინციპი ნაკლებ არის „დამნაშავე").

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის" ძირითად პრინციპებთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე შეჩერება შორს წაგვიყვანდა, მაგრამ ამ კორპუსის – როგორც საერთოეროვნული ლექსიკონის – მნიშვნე-

ოქროყანაში

ლობის ხაზგასასმელად ყურადღება უნდა მიექცეს ორ ურთიერთშემავსებელ ასპექტს: კერძოდ, აშკარაა, რომ ეს არის ქართული სალიტერატურო ენის განმარტებითი ლექსიკონი და, აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია მისი ნორმატიულობა, კანონიკურობა, მეორე მხრივ კი – ანგარიშგასაწევია ფართო ასპარეზის მიცემა იმ კილოური, დარგობრივი ლექსიკისათვის, რომელიც, საზოგადოდ, სალიტერატურო ენის ძირითადი ლექსიკური მარაგის სარეზერვო ფონდად არის ნაგულვები. „სარეზერვო ფონდის“ ცნება ფაქტობრივ გულისხმობს ახლებურ პოლიტიკას ლექსიკის სფეროში, ვინაიდან ამგვარი ცნება გრამატიკული შინაარსით არსებითად მიუღებელია. არნ. ჩიქობავა ამ საკითხებს, როგორც ლექსიკოგრაფიულ პრინციპებს, განმარტებითი ლექსიკონის

შესავალში აყალიბებს, ამავე დროს, პრობლემას ზოგადენათმეცნიერული განსჯის საგნად აქცევს:

„თვით შექმნის მომენტშიც კი სალიტერატურო ენა ერთგვარად სცილდება ძირითადი დიალექტის, ამ მთავარი მასაზრდოებელი წყაროს ფარგლებს. შემდგომი განვითარების პროცესში კი სალიტერატურო ენა ითვისებს სხვა დიალექტების მასალასაც. განსაკუთრებით ეს ეხება ლექსიკას: სალიტერატურო ენის საჭიროებას ერთი დიალექტის ლექსიკური მარაგი ვერ დააკმაყოფილებს, კონკრეტულ ცნებათა აღმნიშვნელი საჭირო სიტყვები სხვა დიალექტებშიც შეიძლება აღმოჩნდეს და მისი შემოტანა სალიტერატურო ენას გაამდიდრებს...“ (ჩიქობავა 1952: 115).

უნდა ითქვას, რომ ეს პრინციპი განზოგადებაა იმ პრაქტიკული გამოცდილებისა, რაც ქართულ ლექსიკოგრაფიას სანიმუშო მემკვიდრეობად გადმოეცა სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ სახით და რამაც საბოლოოდ ჩამოაყალიბა სალიტერატურო ენაში ლექსიკური პლასტების გრამატიკულ-სტილისტიკური შეფასების, კვალიფიკაციის თეორიული საფუძვლები.

თავის მხრივ, „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“ ეს იყო ის მასშტაბური ასპარეზი, რომლის დაძლევამ განსაკუთრებით ნათლად გამოკვეთა პოლივალენტოვანი სახელმწიფო ენის წინაშე მდგარი უახლესი ლექსიკოლოგიური პრობლემები: იქნება ეს ქართველურ ენათა და მათი დიალექტების, თარგმნითი თუ მრავალგვარი სპეციალური ლექსიკონები. გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ განმარტებითმა ლექსიკონმა ახლებურად წარმოაჩინა ქართული ენის კვლევის პერსპექტიული მიმართულებები და საფუძველი ჩაუყარა

არაერთ სერიოზულ ლექსიკოლოგიურ თუ ლექსიკოგრაფიულ კვლევას, რომელთა ხორცშესხმა აუცილებელ წინაპირობად გულისხმობს განმარტებითი ლექსიკონის არსებობას.

ბევრი ამგვარი ლექსიკოლოგიური ნაშრომის წამოწყება და განხორციელება სწორედ არნ. ჩიქობავას სახელს უკავშირდება. აქ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს დიდი რუსულ-ქართული აკადემიური ლექსიკონი, რომელიც შეიძლება თარგმნითი ლექსიკონების შესანიშნავ ნიმუშად, ქართული ლექსიკოგრაფიის მონაპოვრად იქნეს მიჩნეული; ასევე განმარტებითი ლექსიკონის მემკვიდრეობას წარმოადგენს ისეთი ლექსიკონები, როგორიცაა: „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, „უცხო სიტყვათა ლექსიკონი“, ძირ-ფუძეებისა და

მორფემათა ლექსიკონები, ინვერსიული და ტერმინოლოგიური ლექსიკონები და მისთ.

არნ. ჩიქობავამ სპეციალურ ლექსიკონთა რიგში გამოყო ერთი უფრო ვიწრო, თუმცა თავისი დანიშნულებით უმნიშვნელოვანესი, უბანიც – ე. წ. საენათმეცნიერო ლექსიკონები: **„დიალექტოლოგიური** (ამა თუ იმ დიალექტის ლექსიკურ თავისებურებათა აღნუსხვით), **ისტორიული** (სადაც ლექსიკის შემადგენლობისა და სიტყვათა მნიშვნელობის ცვლაა აღნუსხული), **შედარებითი,** რომელშიაც ორი ან მეტი მონათესავე ენის სიტყვებია შედარებული“ (ჩიქობავა 1952: 197).

არნ. ჩიქობავამ, როგორც ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერული მეთოდის ორთოდოქსული ერთგულებით მიმდევარმა, ყველაზე მნიშვნელოვანი კვალი ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიული და შედარებითი კვლევის სფეროში გაავლო. შეიძლება ითქვას, ქართველურ ენათა შედარებითი კვლევა მეცნიერულ ფუნდამენტზე არნ. ჩიქობავამ დააფუძნა და ამ თვალსაზრისით მისი „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“, „სახელის ფუძის უძველესი აგებულება“ და სხვა გამოკვლევები კომპარატივისტიკის კლასიკას წარმოადგენს.

მეცნიერმა ზუსტად განსაზღვრა შედარების პროცესში რეგულარული ბგერათშესატყვისობების გადამწყვეტი მნიშვნელობა; მაგრამ, ამასთანავე, არა მხოლოდ ბგერათმიმართებების, არამედ ისეთი მნიშვნელოვანი მომენტების გათვალისწინების აუცილებლობა, როგორიცაა სიტყვის ფონემატური და მორფოლოგიური სტრუქტურა, ფუძეთა სემანტიკა და შესაბამისი გადაწევები, კომბინატორული ფონეტიკური ცვლილებები,

შედარებითისა და ისტორიულის ურთიერთმიმართება; ეტიმოლოგიური დასკვნების ადგილი შედარებითი კვლევის პროცესში და ეტიმონის დადგენის, რეკონსტრუქციის პრობლემა. ყოველივე ამის გათვალისწინებით მკვლევრისეული დამოკიდებულება შედარებითი კვლევის ამოცანებთან ყველაზე უფრო პრეტენზიული უახლესი მოთხოვნების დონეზე დგას. თვით მკვლევრის შეხედულებებიდან გამომდინარე, არ იქნებოდა მართებული იმის თქმა, რომ არნ. ჩიქობავა რეკონსტრუქციებს არ გვთავაზობს. მკვლევარი ყველა ასპექტს ითვალისწინებს როგორც ფორმალური, ასევე სემანტიკური რეკონსტრუქციისას, მაგრამ ამ რეკონსტრუქციის კონკრეტულ ფორმალიზაციას თვითმიზნად არ სახავს, მაშინ როცა ზოგიერთი ანალოგიური ძიება მხოლოდ ამ მომენტით არის ორიგინალური...

ისტორიულ-შედარებითი კვლევის წარმატებებმა ქართველურ ენებში და ისეთმა მნიშვნელოვანმა ლექსიკოგრაფიულმა მონაპოვრებმა, როგორიც ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი იყო, მოამზადა სათანადო ნიადაგი უფრო დიდი ამოცანის, შეიძლება ითქვას, **საუკუნის ოცნების** განსახორციელებლად და არნ. ჩიქობავამაც დიალექტიკური სიზუსტით განსაზღვრა მომწიფებული ამოცანის აქტუალობა, კერძოდ, ქართული ენის **ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის** შექმნის აუცილებლობა.

ამიტომაც, ცხადია, სრულიად ბუნებრივია, რომ ქეგლ-ის ბოლო ტომის მთავარი რედაქტორის წინასიტყვაობაში უკვე ხაზგასმით აღნიშნება ის, რომ „რვატომეული განმარტებითი ლექსიკონის საფუძველზე ამჟამად მუშავდება **ერთტომეული** განმარტებით ლექ-

სიკონი; გარდა ამისა, მიმდინარეობს მუშაობა ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ ლექსიკონზე“ (ქეგლ 1964: 6).

ისიც ბუნებრივია, რომ ცოტა უფრო ადრე (1961 წელს) არნ. ჩიქობავა საკავშირო კონფერენციისათვის ამზადებს სპეციალურ მოხსენებას ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის სპეციფიკურ თავისებურებათა და დანიშნულების შესახებ (ჩიქობავა 1961/63).

ამ საგულისხმო ნაშრომის მიზანდასახულებას არნ. ჩიქობავა სწორედ კონკრეტული ამოცანის აქტუალობით განსაზღვრავს დასაწყისიდანვე: „ეტიმოლოგიური და ისტორიული ლექსიკონების ურთიერთობის საკითხი ჩვენ გვაინტერესებს არა განყენებულ-თეორიული თვალსაზრისით, არამედ ჩვენში, საქართველოში, ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის შესადგენად გაჩაღებული მუშაობის გამო“ (ჩიქობავა 1961/63).

იქვე, სქოლიოში დაზუსტებაა: „ჯერჯერობით მიმდინარეობს მხოლოდ მოსამზადებელი სამუშაოები: ბარათებზეა ამოწერილი გამოქვეყნებული ძველი ქართული ტექსტების (IX, X, XI სს.) მთელი ლექსიკური მასალა (950 ათასი ბარათი). როდესაც დამთავრდება ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის VIII ტომის ბეჭდვა და რვატომეულის საფუძველზე შედგება ერთტომეული, ყურადღების ცენტრში დადგება დამუშავება ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური დოკუმენტირებული ლექსიკონისა, სადაც, ბუნებრივია, მოხმობილი იქნება სხვა ქართველურ ენათა სათანადო ლექსიკური მასალაც“ (ჩიქობავა 1961/63).

ამ ნაშრომში საგანგებოდ არის ყურადღება გამახვილებული ეტიმოლოგიური კვლევის ისტორიის, მეთოდებისა და ხერხების, ამგვარ კვლევაში შედარებითი მეთოდის გამოყენების მნიშვნელობაზე; ამ კვლევაში ისტორიულის ადგილზე როგორც თეორიული საფუძვლების, ისე მიზნის გათვალისწინებით; საბოლოო დასკვნების თვალსაზრისით კი საყურადღებოა დებულება ისტორიულისა და ეტიმოლოგიურის არსებითი განუყოფლობის შესახებ ორივე მიმართულებით: როგორც ისტორიიდან ეტიმოლოგიისაკენ, ასევე ეტიმოლოგიური ანალიზიდან – ისტორიისაკენ.

„ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი" – ეს იყო არნ. ჩიქობავას მიერ დასახული კიდევ ერთი მასშტაბური პერსპექტიული ამოცანა, რომლის განხორციელებას, როგორც ჩანს, უშუალო ხელმძღვანელობით გეგმავდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს იყო მეცნიერის ის ერთადერთი წამოწყება, რომელსაც განხორციელება არ ეწერა და ალბათ შეიძლება წარმოდგენა იმ განცდისა, რომლითაც მან უკვე 60-იან წლებშივე ხელი აიღო ამ ამოცანის რეალურ გადაწყვეტაზე. მიზეზი ამისა, უნდა ვივარაუდოთ, იყო როგორც ობიექტური, ასევე სუბიექტური. ობიექტური: ამ ამოცანისათვის არ არსებობდა თანამოაზრეთა ისეთი შეკრული კვალიფიციური გუნდი, როგორიც ჩამოყალიბდა განმარტებითი ლექსიკონისათვის. სუბიექტური: არნ. ჩიქობავამ განმარტებით ლექსიკონს 20 წელზე მეტი შეალია და, როგორც ჩანს, მეცნიერის გონებამ თუ ინტუიციამ განჭვრიტა კიდევ ერთი ამდენის პერსპექტივის არარეალურობა...

მაგრამ დიდი მეცნიერის მოღვაწეობის კონონზომიერება ისიც არის, რომ მისი საქმე მისი ფიზიკური აღსასრულით არ მთავრდება.

წინამორბედის მძლავრი გონების მიერ განსაზღვრული პერსპექტივები, სამომავლოდ დასახული ამოცანები საპასუხისმგებლო მემკვიდრეობად დარჩა შთამომავლობას, სახელდობრ კი – იმ ინსტიტუტს, რომელსაც მეცნიერის სახელი ჰქვია.

• • •

დასასრულ, ორიოდე სიტყვით გავიაზროთ ის, თუ რა მოვლენებმა შეიძლება შეუქმნან საფრთხე არნოლდ ჩიქობავას მიერ გაკვალულ გზასა თუ მასშტაბურ ინტელექტუალურ მონაგარს.

განვლილმა ასწლეულმა არაორაზროვნად ცხადყო, რომ არნოლდ ჩიქობავას მემკვიდრეობა და სახელი უკვდავთა პანთეონს ეკუთვნის, რომ მის ღვაწლს, თუ აკად. გიორგი ახვლედიანის გამონათქვამს გამოვიყენებთ, გრიგალიც ვერ ამოთხრის. მისი მემკვიდრეობა ფასეულობათა ისეთ კატეგორიას განეკუთვნება, რომელთაც ჟამთასვლა არათუ აფერმკრთალებს, არამედ, პირიქით, უფრო მეტ წონასა და მნიშვნელობას სძენს.

ამდენადვე, როგორც უკვე წარმოაჩინა განვლილმა პერიპეტიებმა, არნ. ჩიქობავას მემკვიდრეობას არ ეშინია წინააღმდგომთა და კრიტიკოსთა შემოტევებისა; პირიქით, ყოველი ასეთი „კბილის მოსინჯვა“ უფრო მეტად წარმოაჩენს მისი ნაღვაწის აღმატებულობას, ზედროულობას და, მეორე მხრივ, ლაკმუსის დარად

გამოავლენს ამ რიგის ანგაჟირებულ შემოტევათა ხელოვნურობასა და სიყალბეს; მეცნიერის ნამემკვიდრევს თითქოს თვითვე დაჰყვა შინაგანი თვითდაცვისა და თვითდაზღვევის უნარი, მისი სიცოცხლისუნარიანობის მთავარი გარანტი.

მაგრამ ჩიქობავას დანატოვარს დროთა ვითარებამ მაინც შეიძლება შეუქმნას ისეთი საფრთხეები, რომელთაც მნიშვნელოვანი ზიანის მოტანა შეუძლიათ და, რაც მთავარია, რომელთაგან სკოლის დაზღვევის წესებსაც თავად ამ სკოლის მესაძირკვლე შეიმუშავებდა.

ეს საფრთხეები ძირითადად, ცნობილი მითოლოგემა რომ გამოვიყენოთ, სამ ვეშაპზე დგას:

1. ჩიქობავას თეორიული პრინციპებისა და მეთოდების **პროფანაცია**. ამაში იგულისხმება სკოლის განვითარების შინაგანი პროცესი, რომლის დროსაც დასაშვები ხდება ისეთი კვლევითი პროცედურები, რომლებიც წინამორბედისაგან აკრძალული იყო.

ზოგადი კანონზომიერებაა: ჭეშმარიტ, სიცოცხლისუნარიან იდეასა და თეორიას ახასიათებს გარკვეული საკრალიზაცია, ანუ ფასეული მონაპოვრების დასაცავი საზღვრების დადგენა, სააზროვნო ნორმებისა და აღკვეთილების განსაზღვრა. ეს საკრალური საზღვრები განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხდება მონაპოვრების არსებითი წარმოჩენისა და პოზიციური წინააღმდეგობების დროს. თუ რაიმე უქმნის საფრთხეს ამ საკრალურ სივრცეს, ეს უპირველესად არის იმავე ღირებულებების პროფანაცია, რასაც "საკრალური" მონაპოვარი ეფუძნება.

თუ ჩიქობავას ღვაწლს ამ თვალსაზრისით გავიაზრებთ, დავინახავთ, რომ იგი განსაკუთრებული პრინ-

ციპულობით ქმნიდა ამ აღკვეთილებს და მისი მკვეთრი რეაქციაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში არ აყოვნებდა, როდესაც მოწაფეები ცნებებსა და სააზროვნო ნორმებს შელახავდნენ. სანიმუშოდ ორიოდე ასეთ პრინციპულ პოზიციას მოვიხმობთ:

არნ. ჩიქობავა თავისი ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის ფარგლებში პრინციპულად გამორიცხავს ე.წ. იდენტურ შესატყვისობებს, რასაც კრიტიკოსები შემდეგში მისი მოძღვრების ერთ-ერთ ნაკლადაც რაცხავდნენ. საფუძველი არ არსებობს იმის აღსანიშნავად, თითქოს არნ. ჩიქობავას შეუმჩნეველი დარჩენოდეს იდენტური შესატყვისობების მნიშვნელობა იმ შემთხვევაში, როდესაც ისეთი კლასის ფონემებთან გვაქვს საქმე, რომელნიც დიფერენცირებულ რეფლექსებს არ იძლევიან და მათი გათვალისწინება დიფერენცირებული მასალის გვერდით სრულიად რელევანტურია. მაგრამ, ამავე დროს, არნ. ჩიქობავა ითვალისწინებდა იმ საფრთხეს, რაც შეიძლება მოჰყვეს იდენტური შესატყვისობების „აღლუმს" დიფერენცირებული მასალის დამზღვევი თანხლების გარეშე. თუ უახლესი პერიოდის „უსაზღვრო" კომპარატივისტულ ცდებს გავითვალისწინებთ, დავრწმუნდებით, რა ინტენცია ედო საფუძვლად იმ სიმკაცრეს, რასაც არნ. ჩიქობავა იჩენდა.

ასეთივეა მისი დამოკიდებულება ენათა შედარების გზით რეკონსტრუირებული ერთეულების მიმართ. როგორც ცნობილია, არნ. ჩიქობავა საერთოქართველურ დონეზე პოსტულირებულ, აღდგენილ (ანუ „ვარსკვლავიან") არქეტიპებს უპირატესად არ წარმოაჩენდა, მიუთითებდა რა, რომ ასეთი რეკონსტრუქცია დიდ პირობითობას შეიცავს და შეიძლება რეალობა სულაც არ

ყოფილიყო ნავარაუდევის იდენტური (ამისი დასტურია ორი ან მეტი მკვლევრის მიერ ერთი და იმავე ენობრივი მასალის მიხედვით სხვადასხვაგვარად რეკონსტრუირებული მონაცემები). ამის გამოა, რომ არცთუ იშვიათად ამა თუ იმ არქეტიპის აღმდგენად არნ. ჩიქობავა კი არა, ის მეცნიერია დასახელებული, ვინც არსებითად ჩიქობავას მონაცემები და თვალსაზრისი გამოიყენა.

რაც შეეხება არნ. ჩიქობავას პრინციპულობას ამ საკითხში, ესეც კვლავ ლინგვისტური კვლევის სფეროს ინტერესების შესაბამისად უნდა იქნეს შეფასებული...

2. აზროვნების **პროვინციალიზმი** და ქცევის (მოქმედების) **კუთხურობა**. არნოლდ ჩიქობავა დარაჯად ედგა ამ თვალსაზრისით არა მხოლოდ საკუთარ ინსტიტუტს, არამედ მთელს იმდროინდელ საზოგადოებასაც. მტკიცება არ სჭირდება იმას, რომ მითითებული ცნებები თუმცა სხვადასხვა სფეროს განეკუთვნება, მაგრამ ერთმანეთთან განუყოფლად არის დაკავშირებული. ამავე დროს, ისინი კუთხურ წარმომავლობასთან სულაც არ არიან უშუალოდ დაკავშირებული, მეტიც, მათი აყვავების ნაყოფიერი ნიადაგი სწორედ ურბანული გარემო აღმოჩნდა (მიზეზების ანალიზი შორს წაგვიყვანს!). სანამ ამ საფრთხესთან დაკავშირებით ერთ მაგალითს მოვიყვანდეთ, მცირე გადახვევა:

არნოლდ ჩიქობავას გამონათქვამებსა და მის ურთიერთობებთან დაკავშირებულ ეპიზოდებს, ჩვეულებისამებრ, როგორც ანეკდოტებს, ისე ჰყვებიან. სინამდვილეში ისინი იგავებია, რომელთაც დიდი ადამიანები თავიანთ გარემოში იმავე განზრახვით ქმნიდნენ საზოგადოების ცნობიერების სასურველი მიმართულებით წარსამართად, რასაც უფრო მაღალ – ინტელექტუა-

კოლეგებთან ერთად

ლურ – სფეროში მათი შემოქმედებითი მოღვაწეობა ემსახურებოდა. ამგვარი შემთხვევების იუმორისტული ხასიათი მხოლოდ ფორმაა გარკვეულ ზნეობრივ თუ სოციალურ მცნებათა ადვილად დასამკვიდრებლად, რაც სწორედ იგავური ჟანრისთვის არის დამახასიათებელი. არნ. ჩიქობავა, როგორც მასწავლებელი, აღმზრდელი, თავისი ასკეტური, სააზროვნო პრობლემებით დამძიმებული, სწორედ ამგვარი მოარაკებით ახერხებდა შემოსულიყო იმ ყოფით სივრცეში, რომელსაც მეცნიერ მოსამსახურეთა ყოველდღიური ცხოვრება ქმნიდა. უთუოდ ამგვარად უნდა იქნეს წაკითხული და, რაც მთავარია, გათვალისწინებული ის იგავთმეტყველება, რასაც მასწავლებელი კოლეგებს სთავაზობდა.

აი, ეს ეპიზოდიც დაწყებული აზრის შესაბამისად:

საბჭოთა მმართველობა ე.წ. კულტმასობრივ ღონისძიებათა რიგში, როგორც ქალაქისა და სოფლის „დაახლოების“ ერთ-ერთ ქმედით საშუალებას, აქტიურად იყენებდა სოფლის კოლმეურნეთა მასობრივ შეხვედრებს ამ კუთხიდან გამოსულ სახელოვან თბილისელ ხელოვანებთან თუ მეცნიერებთან. ამაში დასაძრახი თითქოსდა ან რა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ!..

აი, ერთ დღესაც არნოლდთან მოვიდნენ მსგავსი წინადადებით: სენაკის მშრომელები უნდა ჩამოვიდნენ თბილისში და მათთან შეხვედრას გთავაზობთო.

არნოლდ ჩიქობავას რეაქცია მეტად მკაცრი და კატეგორიული იყო: – ახლა რომ გეთქვათ, თელავის მშრომელები ჩამოდიან და იმათ უნდა შეხვდეთო, იქნებ დავთანხმებულიყავი კიდეც. მაგრამ რა არის ეს – როდის უნდა დამთავრდეს კუთხური პატრიოტიზმი და, ბოლოს და ბოლოს, როდის უნდა ვიქცეთ ერადო!

ძნელი სათქმელია, რა გავლენა იქონია ამ გაკვეთილმა იმდრინდელ საზოგადოებაზე, მაგრამ ჩვენთვის რომ ნამდვილად გასათვალისწინებელია დღევანდელ ვითარებაში, სრულიად აშკარაა. მეტი ჩაღრმავება საჭირო აღარ არის, თორემ შეიძლება ამ ეპიზოდში, როგორც იგავში, დღევანდელი „პერსონაჟებიც“ კი ამოვიცნოთ...

3. **ზნეობრივი ორიენტირების მოშლა**. არსებობდა ნეგატიური მითი, თითქოსდა ჩიქობავას ინსტიტუტში მკაცრად კონტროლდებოდა, ვინ იყო „მომხრე“ და ვინ „მოწინააღმდეგე“. პირადად ჩემი შთაბეჭდილებით, არნ. ჩიქობავა საწინააღმდეგო აზრს არ უფრთხოდა და უმეტესად არც რეაგირებდა. მეტიც, ფაქტია, რომ ინსტიტუტში მთელი სიცოცხლის განმავლობაში მოღვაწეობდნენ ისეთი თანამშრომლები, რომლებიც საკ-

მაოდ ღიად, დერეფნებშიც კი არ ერიდებოდნენ, სხვას რომ თავი დავანებოთ, უფროსი კოლეგის აუგად მოხსენიებას. და სწორედ ამაში ჩანდა ინსტიტუტის სიძლიერე: რაც უფრო მეტ წინააღმდეგობრივ პოზიციას შეითავსებს სამეცნიერო კორპუსი ისე, რომ ძირითადი პრინციპები შეინარჩუნოს, მით უკეთესი მისი შემოქმედებითი სიცოცხლისუნარიანობისათვის...

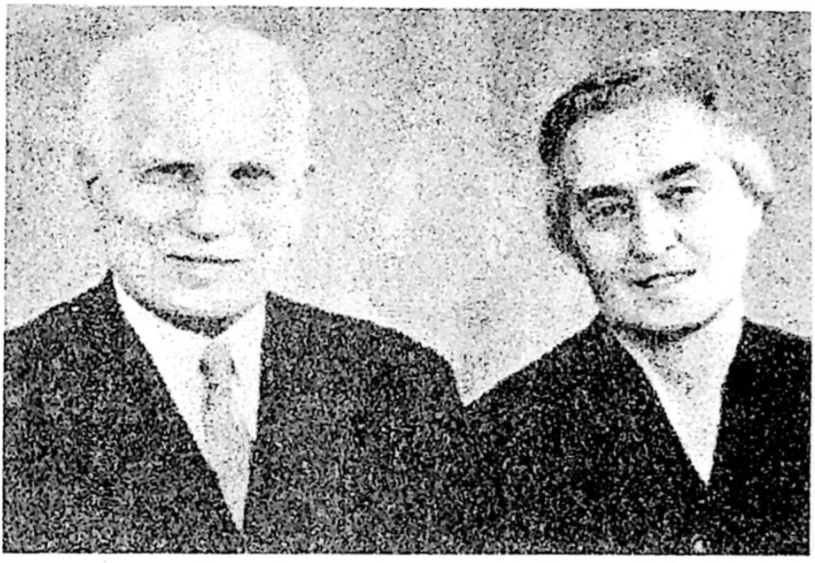
მაგრამ იყო ერთი არსებითი რამ, რის გამოც წინამძღოლს შეეძლო საბოლოოდ ექცია ზურგი კოლეგისათვის. ეს იყო ზნეობრივი ცდომილება, შეგნებული ტყუილი და სხვ., რომელსაც პროტაგონისტის საურთიერთო სივრცეში შეწყნარება არ ჰქონდა. ეს შეეხებოდა წესიერებას როგორც ყოფითი ურთიერთობის, ისე განსაკუთრებით, სააზროვნო სფეროში. და ამიტომაც მოიხმობდა ხოლმე ერთი ფრანგი მოაზროვნის – ლუდვიგ ბერნეს – ბრძნულ ფორმულას: „აზროვნების პატიოსნება უფრო იშვიათი ხილია, ვიდრე ქცევის პატიოსნება!..“

ესეც საფიქრალია არნოლდ ჩიქობავას სკოლისა და მემკვიდრეობის მომავალზე ზრუნვისას...

* * *

არნოლდ ჩიქობავამ კიდევ ერთი არაორდინარული ნაბიჯი გადადგა სიცოცხლის ბოლოს: ოქროყანის აგარაკის ეზოში დააკრძალვინა მეუღლე – თამარ ყიასაშვილი და, საკუთარივე ანდერძის თანახმად, თავადაც იქ დაიკრძალა.

ესეც მისი სიბრძნისა და ასკეტური ბუნების ერთერთი სამაგალითო გამოვლინებაა. ამით საკუთარი

მეუღლესთან ერთად

სკოლის ლოკალიზაციის პერსპექტივაც იწინასწარმეტყველა. რაც მთავარია, სწორედ აქ დააწესა მან **კავკასიოლოგიური სკოლის მთაწმინდა** და მას შთამომავლობამ ასევე წმინდად უნდა უერთგულოს!..

ლიტერატურა

ჩიქობავა 1924 – არნ. ჩიქობავა, გრძელი ხმოვნები მთიულურში. – ტუმ, № 4, 1924.

ჩიქობავა 1926 – არნ. ჩიქობავა, რეცენზია შრომაზე: Н. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка. – მიმომხილველი, I, ტფ. 1926.

ჩიქობავა 1941 – არნ. ჩიქობავა, Проблема языка, как предмета лингвистики в свете основных задач советского языкознания (VII. акад. Н. Я. Марр о сущности языка). – ენიმკის მოამბე, თბილისი, 1941, т. 10.

ჩიქობავა 1945 – არნ. ჩიქობავა, ზოგადი ენათმეცნიერება. II. თბილისი, 1945.

ჩიქობავა 1945$_2$ – არნ. ჩიქობავა, Несколько замечаний о лазах. – Заря Востока, 1945, 20 дек.

ჩიქობავა 1949 – არნ. ჩიქობავა, აკად. ნ. მარის ენათა სტადიური კლასიფიკაცია (1949 წლის 21 აპრილის მოხსენება). – იკენ, 12, თბილისი, 1985.

ჩიქობავა 1951 – არნ. ჩიქობავა, Труды И. В. Сталина по вопросам языкознания и их значение для науки о языке, Стенограмма публичной лекции. Тб. 1951.

ჩიქობავა 1952 – არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1952.

ჩიქობავა 1955 – არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ორი ძირითადი საკითხის შესახებ. – Вопросы языкознания, 1955, № 6.

ჩიქობავა 1959 – არნ. ჩიქობავა, საბას „სიტყვის კონა“, როგორც ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი. – საიუბილეო კრებული „სულხან-საბა ორბელიანი“, თბილისი, 1959.

ჩიქობავა 1961/1963 – არნ. ჩიქობავა, К вопросу об взаимоотношении этимологического и сравнительного словарей. – 7-ое пленарное заседание словарной комиссии, посвященной проблемам сравнительно-исторической лексикологии, М. 1961. – Лексикографический сборник, 6, 1963.

ჩიქობავა 1985 – არნ. ჩიქობავა, როდის იყო და როგორ. – იკენ, 12, თბილისი, 1985.

ქეგლ 1950 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I, თბილისი, 1950.

ქეგლ 1964 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VIII, თბილისი, 1964.

ქეგლ 1986 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი, 1986.

Сталин 1950 – И. В. Сталин, Марксизм и вопросы языкознания, М. 1950.

ზვეგინცევი 1989 – В. А. Звегинцев, Что происходило в советской науке о языке. – Вестник АН СССР, №12, 1989.

ბოკარევი 1954 – Бокарев Е. А. Задачи сравнительно-исторического изучения кавказских языков. – Вопросы языкознания, 1954, № 3.

Avtandil Arabuli

ARNOLD CHIKOBAVA
120
THE TRIUMPH OF THE CAUCASIAN IDENTITY

Summary

Arnold Chikobava belongs to the generation of the Georgian scientists and public figures who laid the foundation for the new European science and education in Georgia and founded the national scientific schools in a number of fields and directions.

Arnold Chikobava established the scientific school of Ibero-Caucasian linguistics and created fundamental theoretical works in this field. He extended these studies throughout the Caucasus region and in spite of the overt or covert resistance of Moscow's officials he inspired the Caucasian people to study their own, common genetic roots.

Arnold Chikobava founded the linguistic institute and used it as a basis of putting the issues of the structure and the history of the Georgian literary language, the Kartevilan languages and their dialects, the language functioning, norms, terminological and lexicographical providing on a high scientific level.

Arnold Chikobava had a crucial role in protecting the science, in particular linguistics, from the ideological attacks. His righteous and determined position provided a right direction and an international reputation for the Georgian linguistics.

გამომცემლობა არტანუჯი
✉ თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 5
☎ 2-25-05-22, 2-91-22-83, 5(93) 25-05-22
www.artanuji.ge Info.artanuji@gmail.com
გამომცემლობა არტანუჯი / Artanuji Publishing

სტამბა დამანი
Print House Damani
თბილისი, პ. ჩანჩიბაძის ქუჩა 6
☎ 214 34 01, 577 33 38 57
stamba.damani@gmail.com
სტამბა დამანი / Print House Damani